
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

24. évfolyam 4. szám

2015. április

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Maróti Andor:** A kommunikáció és a kultúra kapcsolata Kovács Máté
gondolkodásában 3
- Bényei Miklós:** Kovács Máté műveltségesztiméje 11

Műhelykérdések

- Kilar Tímea:** Olvasás és információs műveltség 16
- Péterfi Rita:** Szülői értekezlet az olvasásról 32

História

- Kovács Ilona:** Újabb adatok a *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében*
c. kiadvány történetéhez: a 3. kötet, az 1945- utáni korszak munkálatairól
és kéziratáról 38

Könyv

- Poprády Géza:** A végső kocsma 50

From the contents

- Andor Maróti:* The relationship between communication and culture in Máté Kovács' thinking (3)
- Miklós Bényei:* Máté Kovács' erudition ideal (11)
- Tímea Kilar:* Reading and information literacy (16)
- Rita Péterfi:* About reading for everyone (32)

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Debreceni Egyetem tanára; *Kilar Timea*, az esztergomi Helischer József Városi Könyvtár önkéntes könyvtárosa, egyetemi hallgató; *Kovács Ilona*, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) ny. osztályvezetője; *Maróti Andor* filozófus, művelődéskutató, ny. egyetemi tanár (Budapest); *Péterfi Rita*, a szentendrei Pest Megyei Könyvtár munkatársa; *Poprády Géza*, az OSZK ny. főigazgatója.

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs, Fülöp Attiláné**

Szerkeszti:

Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Nagy László**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 8,25 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja az

**Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap**

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU-ISSN 1216-6804

Maróti Andor

A kommunikáció és a kultúra kapcsolata Kovács Máté gondolkodásában – és a belőle levonható következtetések

Magától értetődő volt, hogy az egyetemi szintű könyvtáros képzés erősítése érdekében Kovács Máté szisztematikusan törekedett a képzés tudományos alapjának feltárására. Az már kevésbé volt nyilvánvaló, hogy ezt a társadalmi kommunikáció művelődéstörténeti alakulásában találhatta meg. Azzal ugyanis, hogy a könyvtári szolgáltatások rendeltetését már nem az írásban rögzített kulturális értékek *terjesztésében* jelölte meg, hanem a közvetlenben elterjedt felfogással szemben az emberek közt lezajló *információcserében*, óhatatlanul arra is választ kellett keresnie, mit is jelent ez a kultúra egészében. Ennek megfelelően *a kultúra lényege* az emberi kapcsolatokat összekötő *nyelv* lett, ellentétben azzal a felfogással, amely a kultúra fogalmát a szépirodalomra és a művészetekre korlátozta. Ez a szűk felfogás azonban képtelen választ adni arra, hogy a kultúra miért is nélkülözhetetlen az emberi élethez. Különösen akkor, ha a funkcióját kizárólag a szépség felmutatásában látja. Így a kultúra csak dísz az emberi életnek, egyáltalán nem tartozik a létfenntartását szolgáló gyakorlati tevékenységéhez, tehát nem is nélkülözhetetlen számára. Ha viszont a kultúrát elsősorban az emberi kapcsolatokat és ezek segítségével a közös tevékenységet lehetővé tevő kommunikációban ismerjük fel, érthetővé válik, miért lett a kultúra ez emberré válás folyamatának elindítója és fejlesztője.

Jurij Lotman észt tudós mutatott rá arra, hogy minden emberi közösségnek két alapvető feladatot kellett megoldania: egyrészt az anyagi-tárgyi értékek előállításának és fogyasztásának megszervezését az életszükségletek kielégítésére, másrészt az információk kidolgozását, tárolását és nyilvános használatát a természeti és társadalmi környezetről, a közösség tagjainak egymáshoz fűződő viszonyáról az együttélés hatékonysága és szabályozása érdekében. Lotman szerint ez a kultúra, ezért egyetlen emberi közösség sem élhet kultúra nélkül. Meghatározásában *„a kultúra valamennyi nem örökletes információ, az információ szervezési és megőrzési módjának összessége. Ez nem raktára az információknak, hanem rendkívül bonyolult gépezet, mely őrzi az információkat, miközben szüntelenül a legelőnyösebb és legmegbízhatóbb*

eljárásokat dolgozza ki megőrzésre, és amikor új információkat kap [...] ezeket egyik jelrendszerrel a másikra fordítja” (J. Lotman 1973, 273.). A kultúra tehát információhordozó szerepéből következően „jelszerű és nyelvi jellegű”. A természetes nyelvre épül, a szerkezeti törvényekhez igazodva újra termeli annak szerkezeti sémáját. Ezért a kultúra „*a szemiotikai rendszereknek (nyelveknek) történelmileg kialakult csoportja*” és „*e nyelveken valaha létezett közlemények (szövegek) gyűjteményeinek összessége*” (u.o., 276.).

Hasonlóan érvel a XX. századi amerikai antropológia egyik neves képviselője, Clifford Geertz is. Szerinte az ember azáltal alakult ki, hogy „*alávetette magát a szimbólumokban közvetített programok irányításának*” és „*a szó szoros értelmében véve [...] megteremtette önmagát*”. Az ember ugyanis „*jugg a fogalmak birtokba vételétől, a szimbolikus jelentés specifikus rendszereinek megértésétől és alkalmazásától*” (C. Geertz 1988, 70.). Ehhez hozzátehetjük: az ember azért tud szimbolikusán gondolkodni, mert egyszerre egyéni és társadalmi lény, tehát a valóság megértésében együtt kell látnia az egyedit és az általánosan jellemzőt. Ez a fogalmak kialakításában kreatív tevékenység, túlmegy tehát az ember biológiai adottságain, és lehetővé teszi a tapasztalatok általánosítását.

A magyarországi könyvkultúra történelmi fejlődéséről szóló könyvében, amely 1963-ban jelent meg, Kovács Máté részletesen tért ki arra a fordulatra, amelyben a természetes közlésmódok mellett megjelent az írásbeli közlés a lényeges tudattartalmak átörökítésére. A változás kiváltó oka szerinte az volt, hogy „*amikor az ilyen tudattartalmak felhalmozásában és elsajátításában érdekelték viszonylag nagy száma és földrajzi elhelyezkedése többé már nem tette lehetővé a közvetlen személyes közlést, ott mindenkor és mindenhol bekövetkezett a közvetett, technikai közlés egyik első és következményeiben nagy jelentőségű formájának, az írásbeli közlésnek és olvasásnak a kialakulása*” (Kovács M. 1963, 17.). Nyilvánvalóvá vált, hogy az írással rögzített közlemények időben és térben kiterjesztették az információk tudomásulvételi lehetőségét, megszüntetve a közlő és átvevő egyidejű jelenlétét igénylő helyzetek szükségességét. A kézírást felváltó nyomtatás pedig később megsokszorozta a rögzített szövegek hozzáférhetőségét. Ez a technikai újítás egyúttal azt is fölöslegessé tette, hogy a kapott információt az átvevő emlékezetében rögzítse, a leírt szöveg – amennyiben nem semmisült meg – az olvasással ismételten felidézhető lett. Kovács Máté megjegyezte: a lényeges tudattartalmak közlésének ez a fejlődése „*egybeesett a társadalom új, baladöbb rendjével, az emberiség közösségi életének új politikai, gazdasági, technikai és kulturális eredményeivel*”, és az írásbeliség mellett megtörtént „*a mértékrendszerek és számrendszerek, valamint a számolási alpműveletek kidolgozása*” (u.o. 18.). A fejlődéssel együtt az írásba foglalás szükségszerűen magával hozta az elmélyültebb érvelést, a körültekintő alaposítást, fokozottabb rendszeresítést, valamint a tömörebb, önállóbb és választékosabb kifejezőmódot. Indítékot adott arra is, hogy megtörténjen az ének, a zene és a tánc rögzítése is, ami a természetes közlés kizárólagossága idején még lehetetlen volt. A technikai fejlődés a közeli múltban már a kép- és hangrögzítés különböző változatait is kidolgozta, tovább bővítve a vizuális és akusztikus érzékelés lehetőségeit. A sokféle közlésmód Kovács Máté szerint „*összefonódva felerősíti egymást*”, ezért szükséges lenne, hogy „*egymást kölcsönösen támogassák*”, mert ez nélkülözhetetlen feltétele az emberek személyi fejlődésének (u.o. 28-29.).

Hat évvel később a közlés és a közművelődés kapcsolatáról írott tanulmányában Kovács Máté a természeti, a társadalmi környezetről és a gondolkodásról szóló információk közlését már az emberi történelem szükségszerű tartozékaként mutatta be. Hasznát így

jelölte meg: a/ az ember „*ezzel egyre több időt és energiát takarít meg, b/ egyre tudatosabban tekinteti át, és önállóbban irányíthatja az életét, c/ végeredményben tehát szabadabbá és függetlenebbé teheti magát*” (Kovács M. 1969, 107.). Együttal rámutatott arra, hogy az információk szerzésének igénye a történelem során egyre erősödött, a közvetlen nyelvi kommunikációhoz később a mondanivalóját közvetetten kifejező irodalmi, művészeti, tudományos közlés társult. Ezek együtt váltak feltételeivé a tájékozódásnak és művelődésnek, amelyek hozzájárultak az emberi lét fokozódó humanizálódásához. A társadalmi lét növekvő bonyolultságával persze nehezebb az emberek eligazodása az őket körülvevő és az életkörülményeiket meghatározó közéletben. Ezért egyre nélkülözhetetlenebb a közéletről szóló hiteles információk átvétele és megértése. Kovács Máté feltételezte, hogy ennek megfelelően növekszik az információéhség, már csak azért is, mert a munkának megnő a szellemi hányadosa, a fizikai munka pedig mindinkább gépesíthető, automatizálható. Így a gazdaság fejlődése magával hozza a társadalmi tájékozódás növekvő igényét is.

E tanulmány hangsúlyozta, hogy az információk elsajátítása közben „*az átvevő távolról sem passzív befogadó, hanem aktív feldolgozó és felhasználó*”. Az információk értelmezésének eredményeként „*értékek képződnek*” a befogadó tudatában, ami azután előidézi a személyiség gazdagodását. Ez különösen a valóság közvetett megismerését, megértését lehetővé tevő alkotások feldolgozásának lehet az eredménye, természetesen csak akkor, ha „*az átvevő nem a kultúra értékeinek egyszerű tulajdonba vételével ér el szellemi gyarapodást, hanem a kultúra objektív értékeinek személyes, szubjektív átélésével, érzékelésével, értelmezésével. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha rezonál az alkotásra, ha enged az alkotás szellemi indukciós hatásának és a mű által megindított asszociációs folyamatokban saját tudattartalmának emlékképeit felidézi, azokat újból átéli, újra rendezi, új rendszerben rögzíti. Mégpedig nem öncélúan, hanem azért, hogy az életben, döntéseiben tájékozottabb, szellemi és fizikai tevékenységében nagyobb és jobb teljesítményekre képes legyen*” (u.o. 111-112.). Az ember szellemi fejlődése és teljesítményeinek eredményesebbé válása „*elválaszthatatlan egymástól*”, nemcsak az egyén életében, hanem a személyes kapcsolatokon keresztül szélesebb körben is hat. Egyrészt az igények növelésére, másrészt a tevékenység újabb szintjeinek alkalmazására.

Kovács Máté indokoltan mutatott rá arra, hogy a közlés és az átvétel nemcsak emberi sajátosság, „*bizonyos módjai és szintjei megvannak már az állatvilágban*”, sőt még az információk értelmezése is, amit az átvételt követő reakció bizonyít. Persze az emberi történelemben ez a folyamat sokkal differenciáltabb és hatékonyabb: a természetes közlésmódokhoz (gesztus, mimika, mozgás, beszéd) később az információkat rögzítő tárgyasítás járul (írás, vizuális ábrázolás, auditív hangszeres zene), hogy a modern világra már a tömegközli eszközök legyenek jellemzők. Kovács Máté a második szakaszt a közlés „*kisipari technikájának*” nevezi, a jelenkori harmadik szakaszt pedig a közlés „*nagyipari technikájának*”. Tanulmánya befejező része a közlésmódok szerepét fejti ki a közművelődésben, amelynek a lényege szerinte, hogy rendszeresen segíti az emberek személyiségének gyarapodását szellemi képességeik fejlesztésével, így hozzájárul a társadalom művelődési igény szintjének emeléséhez (u.o. 118, 120). E cél optimális megvalósulása azonban szerinte feltételzné a közléssel foglalkozó intézmények együttműködését, ami a tanulmány megírásakor még nem volt érzékelhető. Hozzátehetjük: ma sem, és ennek oka alighanem az, hogy a közlési rendszer részei megelégszenek az információk átadásával, az irántuk mutatkozó érdeklődés mennyiségi növelésével, figyelmen kívül hagyva azonban az átvevők művelt-

ségének alakulását, alakíthatóságát, társadalmi szerepük minőségi változását. Magától értetődő, hogy ez csak bizonyos fordulat esetén válna gyakorlattá; ha a közművelődés több lenne, mint a kulturális javak közvetítése, mert azt is figyelembe venné, hogy miképpen lehet ezzel a kultúra feldolgozását eredményesebbé tenni.

Azzal, hogy Kovács Máté hangsúlyozta: a kommunikáció folyamatában az információk átvétele aktív, közvetetten utalt arra, hogy a könyvtári gyakorlat számára sem mellékes ennek az alakulása. Elismerhető azonban, hogy erről jelenleg keveset tudunk mondani. A kölcsönzött művek iránti érdeklődés csak az igények szintjéről árukkodik, az információk elsajátításának, az elolvasott szövegek feldolgozásának minőségéről nem. Nincs ugyanis „visszajelzés” erről, az esetlegesen elhangzó „tetszett” semmit sem mond arról, hogy miért tetszett valami. Bár egyes könyvtárakban időnként szerveznek könyvankétot, író-olvasó találkozót, olvasóköri foglalkozást, ez a könyvtárak életére és az olvasóik többségének részvételére nem jellemző. Kérdéses, várható-e a jövőben a helyzet megváltozása? Kovács Máté erről nem írt, egy megállapítása azonban közvetetten mégis ide kapcsolható. Arra gondolhatunk, hogy amikor megemlítette: a kultúrát közvetítő intézményeknek egymást kölcsönösen támogatniuk kellene, ebben az a lehetőség is benne rejlik, hogy a könyvtárak működjenek együtt olyan intézménnyel, amelynek a feladatköre az információk közösségi feldolgozására is kiterjed. Itt a művelődési házakra, és azokon belül az ismeretterjesztő programokra gondolhatunk, amelyek partnereként kötődhetnek a könyvtári szolgáltatásokhoz. Az azonban, hogy itt csak feltételes módban lehet szólni az együttműködésről, arról is tanúskodik, hogy nemcsak a könyvtárak nem keresik gyakorlatukban ezt a kapcsolatot, de a művelődési házak és az ismeretterjesztő programok szervezői sem. Sőt, az is jellemző, hogy ez utóbbi is megreked a fontosnak vélt információk közlésénél, és mit sem törődik azok befogadásával, talán azért sem, mert úgy véli, ez annyira sokféle, hogy semmit sem lehet kezdeni vele. Ám ettől még ajánlhatná az egyes előadásokhoz a kapcsolódó irodalmat, amely segítené a további elmélyülést, de úgy látszik, mintha ez a szervezőknek és az előadóknak eszükbe sem jutna. Ez már csak azért is elgondolkoztató, mert ennek szükségességét hazai szakemberek már régen megfogalmazták. Több mint egy évszázada, 1907-ben Pécsen rendezték a szabadtanítás országos kongresszusát, ahol Ferenczi Zoltán, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója megállapította: *„Könyvtár nélkül az iskola utáni oktatásnak nem lehet sem teljessége, sem állandósága [...] A felnőtteknek tartott tanfolyamokból csak nagyon sovány és bizonytalan eredmény várható, ha nem fejtik ki és nem erősítik meg azokat a személyes olvasmány”* (A szabad tanítás Pécsen tartott Magyar Országos Kongresszusának naplója 1908, 352.). Ugyanezt ismerte fel ezen a kongresszuson Pályi Sándor is, aki ugyancsak hangsúlyozta, a tanítás csak akkor lehet eredményes, ha az előadások kapcsolódnak a könyvtárakhoz, ezért az előadóknak minden esetben tájékoztatást kell adniuk a témájukhoz kapcsolódó olvasmányokról, mert így az előadás bevezetés lesz az önképzéshez, és ez kulcsa lesz annak, hogy az ismeretszerzés tartós folyamatá válják (u.o. 98.).

Nem véletlenül idéztem fel ezt a régi eseményt, mert bizonyítja, mennyire figyelmen kívül hagyjuk művelődéstörténetünk korábbi eredményeit, mintha azokat teljesen meghaladottnak tekinthetnénk. És talán azt is érzékelteti, hogy a kultúra egysége, részterületeinek összetartozása mindaddig fel nem ismerhető, amíg az intézményei kizárólag a kultúra közvetítésében látják feladatukat, remélve, hogy annak a hatása is gyümölcsöző

lesz. Látszólag Kovács Máté szándéka is csak az volt évtizedekkel ezelőtt, hogy a rádió és a televízió adásainak rohamos terjedése idején történelmi-társadalmi összefüggéseiben helyezze el az emberi közlésmódokat az információk átadásának és átvételének rendszerében. Már ez is jelentős vállalkozás volt, mert bizonyította, hogy a technikai fejlődés ellenére sem szűnnek meg a korábbi közlésmódok (az emberek közti beszéd nyilvánvalóan nem, de az auditív és vizuális közlés korábbi megnyilvánulásai és az írott szó terjedése sem). Ám azzal, hogy Kovács Máté az emberi kommunikáció változatait nem önmagukban nézte, hanem a közművelődéshez kapcsolódva, ezzel a művelődésügy alapvető problémáját ragadta meg. Azt a problémát, amit még ma sem tudunk megoldani, nevezetesen azt, hogy a kultúra nyilvánosságának fenntartásában a művelődést is többnek lássuk, mint a kulturális javak fogyasztásának, a kultúrát közvetítő eseményeken történő megjelenésnek.

Érdekes ezzel kapcsolatban figyelembe venni, mit mond erről az információ elmélete. A marosvásárhelyi Fülöp Géza szerint *„az agy csak úgy őrizheti meg normális egészségi állapotát, ha állandóan új információkkal táplálkozik. A társadalom fennállása, fejlődése sem képzelhető el információs kapcsolatok nélkül”*. Az információ azonban nemcsak ismereteket ad a környezet állapotáról, alakulásáról, hanem annak *„rendszerbe szerveződése is”*. Ugyanis *„a rendezettség teszi az információt információvá”*. Ily módon *„az információ – mint a rendszerek szervezési elve – növeli a világ összetettségét, rendet visz a rendezetlenségbe”* (Fülöp G. 1985, 6-7.). Csakhogy e rendszer mindig instabil, mert állandóan kiegészül, változik, nő a bonyolultsága. Ebből következik, hogy minél kisebb egy esemény bekövetkezésének a valószínűsége, annál nagyobb az informatív értéke. Vagyis az információ értéke azon múlik, hogy mennyire segíti a változások értelmezését, illetve milyen változásokat idéz elő.

Mindezek alapján az információ fogalma – Fülöp Géza meghatározásában – *„olyan közvetlen tapasztalat, megfigyelés, vagy olyan közvetett, mások által már felfedezett tapasztalat megértésén alapuló ismeret, amely hozzájárul a gondolatoknak valamely alkotó elv szerinti rendezéséhez, problémák megoldásához, csökkenti a döntések bizonytalanságát, kockázatának mértékét”* (u.o. 20.). E meghatározásban különösen a befejező rész érdemel nagyobb figyelmet. Az információ eszerint nemcsak a tájékozódás megkönnyítése, hanem a cselekvő ember választásának segítése is. Ha ugyanis a tevékenység nem merül ki a már ismert eljárások megismétlésében, mások tetteinek utánzásában, akkor az ember mindig dilemma elé kerül. Számolva a következményekkel, többnyire többféle lehetőség áll előtte. Ilyenkor nehéz eldönteni, melyik megoldás helyesebb, célravezetőbb. A tett előtti döntés tehát kockázattal jár, a rendelkezésre álló információk – különösen akkor, ha azok értelmezése és értékelése bizonytalan – nem adnak receptszerűen követhető megoldásokat. A cselekvő embernek vállalnia kell a felelősséget. És akkor tud nagy valószínűséggel jól dönteni, ha van előre látása. Aminek a feltétele, hogy a szerzett információk összefüggéseik alapján rendszerbe szerveződjenek, mert szétesve téves következtetésekhez vezethetnek. Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni egy hazai vizsgálatot, amely azt figyelte meg, hogyan beszélnek a szülők kis gyermekükhöz (Réger Z. 1990).

A kutatást végző szakemberek két típust különböztettek meg: a zárt és a nyílt kódot használót. Az első az jellemzte, hogy kevés szókinccsel, töredékes mondatokkal beszéltek, gyakran alkalmaztak sablonos, sztereotíp kifejezéseket. A másodikhoz tartozók ezzel ellentétben egyénileg kiválasztott, változatos szókinccset használtak, árnyalt kifejezé-

sekkel, jól felépített mondatokkal. Az volt a látszat, hogy az elsőt könnyebb elsajátítani, a másodikban nehezebb eligazodni. Az eredmény mégis az volt, hogy a nyílt kóddal beszélő szülők gyermekei később biztonságosabban használták a nyelvi fordulatokat, hamarabb váltak önállóan gondolkodó és magukat kifejezni tudó gyermekké. S még valami játszott szerepet ebben: az első csoporthoz tartozó szülők általában utasításokkal nevelték gyermekeiket, ellentmondást nem fogadtak el; a második típushoz tartozók viszont megmagyarázták, mit miért kellene tenni, később már választási lehetőséget is adtak a gyermeküknek. Minthogy a vizsgálat több éven át kísérte figyelemmel a gyermekek életét, meg lehetett állapítani, hogy a zárt kóddal beszélő családokban felnővők az iskolában rosszul tanultak, olykor meg sem értették, amit a tanítók mondtak, amit a tankönyvek tartalmaztak. Egyszerű kérdésekre sem tudtak felelni, és képtelenek voltak összefüggően elmondani egy történetet. A nyílt kóddal ismerkedő gyermekek viszont aránylag jól teljesítették a kapott feladatokat, jól alkalmazkodtak az új helyzetekhez, szóbeli feleleteik és írásbeli feladataik rendezett gondolkodásról tanúskodtak. A gyermekek tehát gyakorlatilag reprodukálták szüleik beszédkulturáját.

Ez az indítás később is meghatározta fejlődési lehetőségeiket. A zárt gondolkodás beszűkült érdeklődést tartósított, bizalmatlanságot az ismeretlen helyzetek iránt, és elutasítást az újszerű lehetőségeknek. Ebből következően a tapasztalatokon túl eső valóságról előítéletes gondolkodást, és a rész-egész viszonylatok meg nem értését. A nyílt gondolkodás ezzel ellentétben a még ismeretlen helyzetek vállalását, érdeklődést az új információk iránt és hajlamot a megoldatlan problémákkal való foglalkozásra. E gondolkodásmódok azt is meghatározzák, ki hogyan viszonyul a kultúrához; felnőttként is igényli-e művelődését, vagy teljesen elutasítja azt mint értelmetlen foglalatosságot. És hozzátehetjük: erősen befolyásolják a közélet megítélését is. Nem mindegy, hogy valaki saját életét és szűkebb környezetét önmagában látja csak, vagy egy nagyobb társadalmi kapcsolatrendszer részének, és ezt a társadalmat fel tudja-e fogni az emberiség részének, vagy abból kiszakítva, öntörvényűen. Feltételezhető persze, hogy végletes formában viszonylag ritkán alakul ki valakiben a teljes zártság vagy nyíltság, valószínűbb, hogy az élet különböző részeire jellemző egyik vagy a másik. Inkább úgy, hogy az mégiscsak meghatározza az illető viselkedését, ha az azonosulás nagyobb mértékben lesz jellemző reá.

Kovács Máté itt részletesebben bemutatott gondolatai egy konferencián hangzottak el, amely a nyelv és a kommunikáció kapcsolatát vizsgálta. Az előadások közül még egyet szeretnék felidézni, mert az a pedagógia és a kommunikáció összefüggését tárgyalta. Fabricius Kovács Ferenc egy már nem élő híres debreceni tanár megállapításait idézte fel, Karácsony Sándorét, aki a nevelést társaslélektani alapon értelmezte. A nevelés hagyományos felfogásában – amit nálunk az iskolai oktatás alkalmazott – a tanításon van a hangsúly, azzal szemben a tanulás alárendelt jellegű. Ebből következően az iskola tanulóitól a tananyag szolgálai követését várja el, önálló gondolkodás nélkül. Karácsony szerint azonban a tanuló – még ha ifjú is – autonóm módon gondolkodik, ezért a nevelése is csak kölcsönös viszonyulással lehetséges, közös tevékenységként. Azaz: a tanuló felé irányuló nevelő hatásnak önneveléssel kell kiegészülnie. Ha a tanítás és a tanulás kapcsolatát kommunikációs folyamatnak tekintjük, akkor ez „interperszonális viszony”, az egyenjogúság értelmében. Karácsony Sándor ezt „mellérendelő” viszonyként mutatta be. A *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon* című könyvében ezt a művészet példáján igazolta. „*Művészeti*

örömet csak szimbólum kelthet – írta –, a szimbólum pedig mindig két egyén, műalkotó és műélvező közös lelki munkájának eredménye” (Fabricius-Kovács F. 1969, 60.). Ebben a folyamatban – a beszédhez hasonlóan – a közlő által elindított hatás megtöri az alkotás létrejött egységét, amit a befogadónak kell helyreállítania, de úgy, hogy abban már saját tudatának tartalma is megjelenik. Vagyis ötvöződik azzal, amit az alkotó a művében közölt. A befogadás aktusa bizonyos transzformációt okoz az eredeti műhöz képest, de ez csak annyit jelent, hogy a mű segítségével új egység jött létre. Ezért a műélvezet is alkotó jellegű, amennyiben a befogadó valóban átéli a művet.

Talán felismerhető bizonyos rokonság Karácsony Sándor és Kovács Máté felfogása között; nem csak abban, hogy a kultúra lényegét és a társadalmi szerepének jelentőségét mindkettő a nyelvi kommunikációban fedezték fel, hanem abban is, hogy figyelmeztettek arra: az információt átvevő „másik ember” szerepe nem maradhat alárendelt, másodrendű. Igaz, ehhez az is kell, hogy a művelődése több legyen, mint a kulturális javak egyszerű tudomásul vétele. A kultúra kommunikáció-elméleti értelmezéséből következik, hogy e szerep intenzív tevékenységet kíván.

Még valamit szükséges figyelembe vennünk ahhoz, hogy megértsük az információk mélyebb vagy felszínebb feldolgozását. Kovács Máté is utalt arra, hogy más élőlényekhez képest az embereknél „a társadalmi közlésnek minden korábnál gazdagabb, egyben hatékonyabb módjai és rendszerei alakultak ki” (Kovács M. 1969, 115.). Bár ennek történelmi alakulását részletesen kifejtette, egy vonatkozásban mégis kiegészíthető. Az emberek közti kommunikáció nemcsak jeleket, hanem jelképeket (szimbólumokat) is használ. Sőt az emberi nyelvre éppen ez jellemző, hiszen fogalmi, vagyis az egyedi tárgyat, jelenséget átfogóbb csoportok nevével fejezi ki. Amíg az általános és az egyedi a konkrétság síkján marad, a megértést nem akadályozza. Ha viszont a fogalom elvont lesz, már jóval több a félreértés, és előfordulhat a meg nem értés is. Ez utóbbi a műveltség függvénye: mennél kevésbé érti meg valaki egy nagyobb egységhez (pl. az adott társadalomhoz) tartozását, annál kevésbé tud bánni az olyan fogalmakkal, mint a „szabadság” vagy a „demokrácia”. Ez esetben idegenkedni fog minden elvontságtól, ami uralja a tudományt, a filozófiát, sőt gyakran még a művészetet is. Ám az is valószínű, hogy az egyszerű nyelvi közlés is megmarad a mindennapi használat szintjén, és képtelen lesz arra, hogy a bonyolultabb közleményeket felfogja, megértse.

Merlin Donald szerint az emberi gondolkodás négy szakaszban fejlődött ki. Az emberré válást megelőzően az *epizódikus* tudat volt a meghatározó. Az állatok is helyzetekre tudnak reflektálni. Ezt követte a *mimikus* tudat, ami a csoportléttben gesztusokkal és arc kifejezésekkel végzett kommunikáció volt. A Homo sapiens már tudott beszélni, eseményeket, történeteket elmondani, ez volt a *mitikus* tudat kora. A modern társadalmak idején terjedt el a *teoretikus* tudat, amely elvonatkoztatásokkal él, tud elvontan is gondolkodni. Annak ellenére azonban, hogy ennek az alapjait a közoktatás széles körben adja át, az emberiség nagy részére ez a fejlődési fok még ma sem jellemző, bár elvont fogalmakat mindenki használ, még ha lényege szerint nem is érti azokat. A probléma lényege azonban nem a konkrét és absztrakt felfogás ellentéte. Sokkal inkább az, hogy az általánosan jellemző leegyszerűsítő gondolkodás képtelen felismerni a valóság összetett voltát, a jelenségek bonyolultságát, ezért osztja ketté azt az igaz és étes, a jó és rossz ellentétpárjára, mellőzve a jelenségek árnyalt megítélését. Aminek az a hátránya, hogy sokan a pozitív

oldalra önmagukat helyezik, a velük egyet nem értőket a negatívra. Erre gondolva ismerhető fel a közművelődés legfontosabb feladata a gondolkodás fejlesztésében. Látszólag ezért a könyvtárak nem sokat tehetnek, hiszen a feladatuk az írásban rögzített információk közvetítése, terjesztése. Ám van a hazai könyvtárügynek egy olyan régi hagyománya, amelyet érdemes lenne felújítani, és széles körben alkalmazni. Ez a XIX. században született olvasókör, amely közvetetten kapcsolódott Széchenyi István kezdeményezéséhez, aki a kaszinókban kialakuló véleménycserékben az „elmecsiszolódás” és a „kiművelt emberré válás” lehetőségét fedezte fel. Ma már tudjuk, hogy az ilyen közös gondolkodás azt is lehetővé teszi, hogy a látszólag össze nem tartozó és nem egyszer ellentétes nézetek szintézisével döntő felismerésekhez jussunk, és ez tulajdonképp nem más, mint a kreatív gondolkodás legfontosabb jellemzője.

Ezekre gondolva talán felismerhető, miért volt alapvető jelentőségű, amit Kovács Máté mintegy fél évszázada a kommunikáció és a közművelődés kapcsolatáról írt. Az akkor feltárt összefüggéseken szélesre nyílt a művelődés alapjainak tisztázása, és azóta újabb és újabb kutatási feladatok válnak számunkra felismertté és valamennyire megoldottá.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- A Szabad Tanítás Pécsert tartott Magyar Országos Kongresszusának naplója. Bp., 1908.
- Donald, Merlin: Az emberi gondolkodás eredete. Bp., Osiris Kiadó, 2001.
- Fabricius-Kovács Ferenc: Nyelvtudomány, kommunikációelmélet, szociálpszichológia. In: Nyelv és kommunikáció. Szerk.: Szecskó T. – Szépe Gy. Bp., MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1969.
- Fülöp Géza: Ember és információ. Bp., Múzsák, 1985.
- Geertz, Clifford: A kultúra fogalmának hatása az ember fogalmára. In: Kultúra és Közösség. 1988. 4. szám
- Kovács Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapítástól 1849.-ig. Budapest, Gondolat, 1963.
- Kovács Máté: Közlés és közművelődés. In: Nyelv és kommunikációelmélet. Szociálpszichológia. I. k. Szerk.: Szecskó T. – Szépe Gy. Budapest, MRT Tömegkommunikációs Kutatóintézet, 1969.
- Lotman, Jurij: Szöveg, modell, típus. Bp., Gondolat, 1973.
- Réger Zita: Utak a nyelvhez. Bp., Akadémiai, 1990.

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES,

a Magyar Könyvtárosok Egyesületének május 6-án megválasztott új elnökét most az IFLA Governing Boardjának tagjává választották a 2015-2017 közötti időszakra. Köztudomású, hogy az IFLA (International Federation of Librarian Associations and Institutions – Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Szövetsége) a világ könyvtáros egyesületeinek legfontosabb érdekképviseleti szervezete. Barátné Hajdu Ágnes, aki két cikluson át volt az MKE külügyekért felelős alelnöke, és aki az IFLA Tudásmenedzsment Szekciójának is tagja volt, régóta elkötelezetten dolgozik a magyar könyvtárosság nemzetközi kapcsolatainak bővítésén és elmélyítésén. Új tisztsége azért is különösen megtisztelő, mert magyar nemzetiségű könyvtáros ilyen magas tisztséget még nem töltött be az IFLA-ban.

Bényei Miklós

Kovács Máté műveltségesezménye az 1956-os könyvtárügyi jogszabályok tükrében

Szakmai körökben közismert, mondhatni, könyvtártörténeti közhely, hogy a két kor-
szakos jelentőségű könyvtárügyi jogszabály, az 1956. évi törvényerejű rendelet és a végre-
hajtásáról intézkedő, szintén ugyanaznapra, vagyis március 9-re keltezett minisztertanácsi
határozat¹ lényegében és jórészt Kovács Máté szellemi terméke², életművének szerves
és számottevő része. A Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatójaként ő kezdeményezte
a törvényalkotást³, munkatársaival – saját koncepciója alapján – összeállította a tervezet
nyersanyagát, ő irányította a könyvtárak, könyvtárosok széles körét mozgósító törvény-
előkészítő munkálatokat, és ő terjesztette az 1955-ben lezajlott, a témát kissé elnagyoltan
tárgyaló második Országos Könyvtáros Konferencia elé a vitatéziseket.⁴ Fontos kérdés
lehet és bármely művelődéstörténész számára komoly kihívás annak vizsgálata, hogy Ko-
vács Máté milyen elméleti alapokra támaszkodott. Másként fogalmazva: milyen kultú-
rafelfogás, vagy jóval szerényebben és sokkal pontosabban: milyen műveltségesezmény
tükröződik a szóban forgó két jogszabályban.

Közvetlenül nehéz bármit is kiolvasni a két jogi dokumentum meglehetősen szűksza-
vú, bár feltűnően világos szövegéből. Valamit, ám elég keveset segítenek az előkészítő
anyagok.⁵ A korabeli értékelések ilyesmire nem térnek ki⁶, a messze legszínvonalasabb
elemzés, Kovács Máté saját tanulmánya⁷ pedig mintha szándékosan tartózkodna a mű-
velődéselméleti bázis taglalásától – ami az adott történelmi pillanatban csaknem magától
értetődő. A későbbi könyvtártörténeti munkák⁸ alig-alig foglalkoznak a két jogszabállyal
– természetesen kivétel Kovács Máté 1961-ban napvilágot látott⁹ és Sipos Anna Magdol-
na néhány esztendeje közreadott, az átlagosnál valamelyest részletesebb értekezése¹⁰ –, és
mindannyian következetesen mellőzik a most tárgyalandó kérdést.

Miután a választott témát illetően a ténylegesen egyidejű források gyakorlatilag hiá-
nyoznak és a történeti feldolgozások talán még hézagosabbak, sajátos metodikai meg-
oldást próbáltam választani. Bő másfél évtizeddel ezelőtt kísérletet tettem arra, hogy
Kovács Máténak a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban, tehát egyebek között ál-

lamitkárként született írásai és előadásai nyomán felvázoljam művelődéspolitikai programját és elveit.¹¹ Most a kísérletet azzal folytatnám, hogy a negyvenes évek második felében kifejtett gondolatait szembesítem a pár évvel később keletkezett könyvtárügyi jogszabályok paragrafusaival. Gondolom, itt illik jeleznem kutatói hipotézisemet: abból indulok ki, hogy a negyvenes-ötvenes évek fordulóján végbement politikai-ideológiai, valamint társadalmi-gazdasági fordulat nem változtatta meg (legfeljebb valamelyest módosította) Kovács Máté nézeteit, közelebbről a kultúráról, a műveltségről vallott nézeteit.

A művelődéspolitikus Kovács Máté kultúrafelfogásának egyik kulcseleme, hogy a gazdasági, társadalmi, politikai és a kulturális fejlődés szerves egységet alkot, kölcsönhatásban van egymással. Ez a felismerés áttételesen a könyvtárügyi jogszabályokban is tükröződik. A törvényerejű rendelet leginkább azt emeli ki, hogy a könyvtárak fő feladata a társadalom elvárásainak, az akkor divatos politikai zsargonnal: „*dolgozó népünk kulturális igényei*”-nek kielégítése.¹² Kovács Máté jól tudta, és ezt számtalanszor kifejtette, hogy a kultúra fejlesztéséhez pénz, sok pénz kell. Nyilván ezért került be a minisztertanácsi határozatba az a követelmény, hogy a könyvtárak létesítéséről és fenntartásáról, a „*megfelelő számú és képzettségű könyvtáros alkalmazásáról*” az érdekelt főfelügyeleti, azaz fenntartó szerv a költségvetésében köteles gondoskodni, továbbá minden könyvtárnak saját éves költségvetéssel kell rendelkeznie.¹³ Ugyanakkor a könyvtári rendszer bővítését célzó és az ezzel járó létszámemelkedés többletköltségeit nem sikerült elfogadtatnia a kormánnyal.¹⁴

Kovács Máté a kultúra belső egységét, a szellemi és anyagi műveltség, az elméleti és gyakorlati tudás szoros kapcsolódását vallotta. Egységben szemlélte a művelődés különböző szektorait is: az iskolát, a tudományt, a művészetet, a szabadművelést – az ötvenes években már a népművelés megnevezést használta –, a rádiót, a filmforgalmazást, a könyvkiadást és természetesen a könyvtárakat. Az utóbbiakat a tömegközlés és a műveltségi javak közvetítésére hivatott intézményekkel egyenértékűnek, egyenrangúnak tartotta, direkter fogalmazásban a könyvtárakra mint a művelődés alapintézményeire tekintett.¹⁵ A rendszerszemlélet jellemezte könyvtár-politikai elgondolásait is: felfogása szerint ki kell alakítani a könyvtárak egységes elvek szerint rendezett országos szervezetét¹⁶, mert hivatásukat csakis akkor teljesíthetik maradéktalanul, ha a könyvtárügy, a könyvtári szerkezet világosan áttekinthető egységes rendszerként működik¹⁷, és csakis így tudják társadalmi jelentőségüket a köztudatban igazán elfogadtatni.¹⁸

S itt kell kitérni arra – szerintem inkább csak látszólagos – különbségre, amely a változó fél évtizeden belül mutatkozik. A koalíciós időkben Kovács Máté többnyire a művelődés decentralizálásának a híve, ennek részeként hangsúlyozta a lokális sajátosságok figyelembevételét, a helyi hagyományok ápolását. A könyvtárügyi jogszabályok viszont – nem utolsósorban Kovács Máté elképzelései nyomán¹⁹ – egyértelműen a centralizációs törekvések jegyében születtek (például a törvényerejű rendelet az egyházi és egyesületi könyvtárakra is kiterjeszti a népművelési miniszter felügyeleti hatókörét²⁰) a hierarchizált struktúrát²¹, leginkább a hálózati elv következetes végig vitelét kívánták megvalósítani, igaz, a szemléleti egység és hangsúlyozottan a hatékonyság, valamint az egyes könyvtárak elszigetelődésének elkerülése érdekében.²² E helyen – főleg a szabott terjedelem korlátai miatt – aligha lehetséges az érdemi állásfoglalás, nyilván csak a jövőbeli, valóban mélyre hatoló, a nemzetközi összefüggésekre is figyelő kutatások vihetnek közelebb a kérdés tárgyilagos mérlegeléséhez. Mégis megkockáztatok – egy kiforratlan – véleményt: a magyar könyvtárügy későbbi fejlődése számos meghatározó részletében gyakorlatilag a Kovács Máté-féle koncepciót igazolta.

Noha a korabeli szóhasználatban inkább csak lózungként volt jelen, művelődéspolitikai, közelebbről könyvtár-politikai programjának egyik döntő eleme a demokratizmus. Őszinte meggyőződéssel vallotta, hirdette, hogy a tényleges demokratikus berendezkedés, a szociális igazság érvényesítésének elengedhetetlen velejárója a művelődésben az egyenlő jogok és egyenlő lehetőségek állami garanciája. Az, hogy mindenki, bárki hozzáférhessen a kulturális javakhoz, a könyvtárakhoz, a könyvtári dokumentumokhoz.²³ A város és a falu közötti kulturális olló összébb zárásán munkálkodott; ezért szorgalmazta a népkönyvtárak, a szakszervezeti és tömegszervezeti gyűjtemények – a törvényerejű rendeletben összefoglalóan: közművelődési könyvtárak²⁴ – megerősítését.

A művelődési demokratizmus elvéből szinte egyenesen következik a nyilvánosság követelménye. Kovács Máté már ekkor abból az alapelvből indult ki, hogy a könyvtárakhoz, a dokumentumokban rejlő információkhoz való hozzáférés állampolgári jog.²⁵ E téren elsősorban a népművelési feladatot ellátó közművelődési könyvtáraknak tulajdonít szerepet, de a jogszabályok magától értetődőnek veszik, hogy az összes közkönyvtár, így az Országos Széchényi Könyvtár, az egyetemi és főiskolai gyűjtemények, valamint az országos tudományos szakkönyvtárak – amelyek egy része dokumentációs központ is²⁶ – szolgáltatásai szintén nyilvánosak, tehát bárki számára hozzáférhető. A nyilvánosság és részben az imént említett demokratizmus (az önrányítás) elvét a könyvtárpolitika gyakorlatában is érvényesítené; ezért emelte ki – a törvényerejű rendeletben is – a szakmai csúciszerv, a széles társadalmi bázisra támaszkodó Országos Könyvtárügyi Tanács pótolhatatlan szerepét.²⁷

Bár az ötvenes éveket általában nem jellemezte, Kovács Máté könyvtár-politikai megfontolásait ekkor is áthatotta a minőségigény. Voltaképpen a hálózati struktúrától is a minőségi fejlődést remélte.²⁸ Alighanem ebből fakadt a gyűjtőkörök átgondolt, pontos megválasztásának és a gyűjtőköri együttműködés, elhatárolás tüzetes kimunkálásának szorgalmazása is.²⁹ Akárcsak a működési-szervezeti szabályzat kötelező előírása.³⁰ Hasonló előremutató szándéka – amelynek megvalósításáért ekkor még nem sejtett későbbi életszakaszán talán a legtöbbet tehetett – a könyvtáros-képzés és –továbbképzés korszerűsítése, színvonalának folytonos emelése³¹, valamint a könyvtárosok javadalmazásának megfelelő megoldása.³² E mögött könnyen felismerhető az a meggyőződése, hogy a szubjektív tényező a könyvtárak életében is meghatározó.

Kovács Máté művelődéspolitikai és könyvtár-politikai munkásságát jellemzi a mélység humanizmus, a személyiség tisztelete. Egyik fő törekvése a személyiség – mégpedig minden személyiség – kifejlődésének, az értelmi képességek, a gyakorlati felkészültség, az erkölcsi érzület és az esztétikai ízlés kiművelésének biztosítása. Ezért is kaptak olyan nagy helyet a dokumentumokban a műszaki és mezőgazdasági szakkönyvtárak³³, és ezért is tartotta fontosnak beemelni a jogszabályok szövegébe az iskolai gyűjtemények – az akkor még különálló tanulói és nevelői könyvtárak – sokaságát, valamint a múzeumi és művészeti könyvtári hálózatot.³⁴

Gondolatvilágában szorosan kapcsolódott egymáshoz a magyar nemzeti és az egyetemes kultúra. Bizonyos fokig szembefordulva az akkori politikai akarattal, az egyoldalú szovjet-orientációval, továbbra is sürgette az ország kilépését a megint egyirányú kulturális elszigeteltségből, vagyis a nemzetközi kapcsolatok fenntartását és kiszélesítését, köztük a külföldi beszerzés szakszerűségét és gazdaságosságát, a nemzetközi könyv- és kiadványcsere továbbfejlesztését³⁵, a külföldi könyvtári gyakorlat tanulmányozását.³⁶ A nemzeti művelődés alapvető intézményeként tekintett az Országos Széchényi Könyv-

tárra – ez mindkét jogszabályban megfogalmazódik –, mint a nemzeti kulturális örökség egyik kivételesen fontos őrhelyére.³⁷ E tekintetben számított, bár a jogszabályokból ez a passzus kimaradt, a műemlék könyvtárak³⁸ és az egyházi gyűjtemények régi állományára is. Bemutató, elemző tanulmányában sajnálkozva említi azt is, hogy a jogszabályokból hiányzik a tájanyag (vagyis a helyismereti dokumentumok) gyűjtésére hivatott tájkönyvtári funkció.³⁹

Noha a korabeli politikai vezetés a gyökeres átalakítás, „*a Föld fog sarkából kidőlni*” jelszó mámorában élt, és ezt igyekezett elhitheteni az emberekkel is, Kovács Máté műveltség-eszményének változatlanul elválaszthatatlan összetevője a történeti látásmód. A magyar könyvtárügy fejlődését is folyamatában látta, figyelembe vette az előzményeket, a könyvtárkultúra használható hagyományait, jeles örökségét⁴⁰, utalt a folytonosság és a megszakíttottság dialektikájára⁴¹, a fokozatosság szükségességére és elkerülhetetlen voltára.⁴² Vagyis: távol állt tőle az adott időszak hatalmi gépezetére igencsak jellemző forradalmi optimizmus. Ő sokkal inkább a kitartó, szívós, áldozatos és következetes munkában bízott. Az idő ebben is Kovács Mátét igazolta. Mint ahogy pontosan jósolta meg azt is – még 1955-ben –, hogy a törvényerejű rendelet megalkotása „*az egész magyar könyvtárügy jelentős eseménye s egész további szakmai fejlődésünk alapja lesz.*”⁴³

JEGYZETEK

1. 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet a könyvtárügy szabályozásáról ; 1.018/1956. (III. 9.) számú minisztertanácsi határozat a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. In: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956. Budapest, Közgazdasági és Jogi K., 1957. 33-34., 138-141. p. (A továbbiakban: I. h. [Idézett helyen])
2. Legújabbban és talán legrészletesebben kifejti ezt Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs, Alexandra, 2010. 180-182. p.
3. Kovács Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszzerű kérdései. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. Debrecen, KLTE Könyvtára, 1954. 131. p.
4. Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 181-182. p. Zömmel ennek nyomán: Sipos A. M. i. m. 181-182. p. – Lásd még: A II. Országos könyvtáros konferencia. In: A könyv, 1955. 6. sz. 241-244. p.
5. A nyilvánosan hozzáférhető szövegek közül talán Kovács Máté saját, még 1955 áprilisában megjelent cikke mond a legtöbbet: A könyvtári törvény előkészítése. In: A könyv, 1955. 4. sz. 150-152. p.
6. Fodor Zoltán: Törvény a könyvtárügy szabályozásáról. In: A könyvtáros, 1956. 3. sz. 161-163. p.
7. Kovács M., 1956. 181-200. p.
8. Megemlítendő, bár egyik szerző sem szól Kovács Máté szerepéről: Vértesy Miklós: 1945–1984. In: Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. – Budapest : Gondolat, 1987. – 447-448. p. – p számtalan hibával; Kiss Jenő: A magyar könyvtárak. Budapest, Múzsák Közművelődési K., 1988. 11-12. p.
9. Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Budapest, Országos Könyvtárügyi Tanács, 1961. 52., 64-65. p.
10. Sipos A. M. i. m. 182-189. p.
11. Bényei Miklós: Kovács Máté, a művelődéspolitikus. In: Könyv és könyvtár XVIII. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1997. 31-40. p.
12. 1956. 5. sz. tvr. I.h. 33. p.

13. 1.018./1956. sz. MH. I. h. 138. p.
14. Kovács M., 1956. 197. p.
15. Kovács Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954/I. Debrecen, 1955. 110. p. Még hangsúlyosabban: Kovács Máté: A könyvtári törvény előkészítése. In: A könyv, 1955. 4. sz. 150. p., Kovács M., 1956. 184., 187-188., még pontosabban: 199. p.
16. A magyar könyvtárügy egységes rendszerét felvázolja: 1956. 5. sz. tvr. I. h. 33-34. p., 1.018/156. sz. MH. I. h. 139-140. p. A jogszabályok alapján: Kovács M., 1956. 195. p.
17. Kovács M., 1954. 64., 117., 127. p. Hasonlóan: Kovács Máté: A könyvtári törvény előkészítése. In: A könyv, 1955. 4. sz. 150-151. p., Kovács M., 1956. 186., 188., 195. p.
18. Vö. Kovács Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954/I. Debrecen, 1955. 112-114. p.; Kovács M., 1956. 200. p.
19. Mai ismereteink szerint első, átfogó jellegű kifejtése: Kovács M., 1954. 77-114., táblázatosan: 128-129. p. Itt szögezte le: „*a hálózati rendszer, mint általános szervezeti forma könyvtárügyünk egyetlen korszerű felépítési módja...*”; uo. 105. p. – A hazai könyvtárügy túlzott decentralizálódásáról írt: A könyvtári törvény előkészítése. In: A könyv, 1955. 4. sz. 150. p.
20. 1956. 5. sz. tvr. I. h. 34. p.
21. Kovács M., 1956. 198. p.
22. Kovács M., 1956. 188-189. p.
23. Vö. Sipos A. M. i. m. 184. p.
24. 1956. 5. sz. tvr. I. h. 33-34. p.
25. Hasonlóan vélekedik Sipos A. M. i. m. 180. p.
26. 1956. 5. sz. tvr. I. h. 34. p.; 1.018/1956. sz. MH. I. h. 140. p., Vö. Kovács M., 1956. 187., 194. p.
27. 1956. 5. sz. tvr. I. h. 34. p.; 1.018/1956. sz. MH. I. h. 140. p. A bővebb indoklás: Kovács M., 1954. 119-121. p., Kovács M. 1956. 190-191. p.
28. Kovács M., 1956. 189., 192. p.
29. Kovács M., 1956. 194. p.
30. 1.018/1956. sz. MH. I. h. 139. p. Vö. Kovács M., 1956. 198-199. p.
31. 1.018/1956. sz. MH. I. h. 139. p. Kovács M., 1956. 190. p., ugyanitt sajnálkozik, hogy a könyvtárosok alkalmazásánál megkívánható szakképesítésre nem történt utalás, uo. 196. p.
32. Kovács M., 1956. 197. p.
33. 1956. 5. sz. tvr. I. h. 34. p., 1.018/1956. sz. MH. I. h. 139. p.
34. 1956. 5. sz. tvr. I. h. 34. p., 1.018/1956. sz. MH. I. h. 139. p. Részletesebben: Kovács Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954/I. Debrecen, 1955. 126-127., 129-130., illetve 124., 127-129. p.
35. 1.018/1956. sz. MH. I. h. 140. p., Kovács M., 1956. 195. p.
36. Kovács M., 1956. 185-186. p.
37. 1956. 5. sz. tvr. I. h. 34. p., 1.018/1956. sz. MH. I. h. 139-140. p.
38. Kovács Máté: A könyvtári törvény előkészítése. In: A könyv, 1955. 4. sz. 151. p.; Kovács M., 1956. 197. p.
39. Kovács M., 1956. 196. p.
40. Kovács M. 1954. 65., 81. p.
41. Kovács Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. In: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1954/I. Debrecen, 1955. 111. p.; Kovács M., 1956. 199. p.
42. Kovács Máté: A könyvtári törvény előkészítése. In: A könyv, 1955. 4. sz. 151. p.; Kovács M., 1956. 184., 200. p.
43. Kovács Máté: A könyvtári törvény előkészítése. In: A könyv, 1955. 4. sz. 152. p.

Olvasás és információs műveltség¹

Az olvasáskutatók ma az olvasás és az íráskultúra visszaszorulása miatt aggódnak, miközben mások a gazdaság fellendülésének alapjaként, kitörési pontként az oktatást, a kompetencia-fejlesztést emlegetik, ami természetesen az olvasásra épül. Nincs is aktuálisabb téma, mint az olvasás vizsgálata.

Ez a cikk egy kutatási beszámoló: kérdőíves vizsgálat kiértékelése, tanulságok levonásával.

Kutatásom kezdetekor, a vizsgálat tárgyával kapcsolatban inkább pesszimista megállapításokkal találkoztam. A PISA-jelentések szinte minden dokumentumában szerepelnek az alapkompenciák hanyatlására, az olvasási kedv lanyhulására, a szövegértés nehézségeire utaló megállapítások. Erre mutatnak a Központi Statisztikai Hivatal² adatai is. „Annak ellenére, hogy a kutatók, a téma szakértői, az olvasáspszichológusok számára nem kérdés, hogy az olvasás nem csak szabadidő-eltöltés, hanem a tanulás és a munka világában való boldogulás fontos összetevője és feltétele, Magyarország lakosságának egy igen jelentős része gyakorlatilag sosem vesz a kezébe könyvet.”³

Magyarországon az első nagyszabású felmérés az olvasási szokásokra vonatkozóan 1964-ben készült. Ezt követően Gereben Ferenc olvasásszociológus által az ezredforduló táján készült kutatás az, amely az egész Kárpát-medencében mérte fel az olvasási szokásokat.⁴ 2005-ben pedig kollégája, Nagy Attila végzett kutatást a témában. 2013-ban az Ipsos Zrt. felmérte a 18-25 év közötti fiatalok olvasási szokásait, és az eredmény magáért beszél. A személyesen megkeresett 500 fő közül 7 százalék olvas naponta, 16 százalék heti rendszerességgel, 14 százalék havi rendszerességgel, 35 százalék ritkábban, mint havonta, végül 28 százalék soha.⁵

Az olvasás fontosságával mindenki tisztában van, azonban már a vizsgálatom során is számos korábbi eredménnyel találkoztam, amelyben bizonyítást nyert, hogy a fiatalok és az idősebb korosztály is egyre kevesebbet olvas, sőt, sokaknak a szövegértés is problémát okoz. Talán meglepő, de legtöbbit Indiában olvasnak az emberek, ott hetente majdnem 11 órát töltenek olvasással, Magyarországon mintegy 7 órát, a legkevesebbet Koreában olvasnak, mindössze 3 órát egy héten.⁶

Az olvasás és a könyvtárhasználat szorosan összefügg. A KSH 2013-ban készült felmérésének adatai szerint 2009/2010-ben a vizsgálatban részt vevők 83,5 százaléka nem járt az utóbbi egy évben-könyvtárban!⁷ Ezt az arányt támasztja alá az, hogy 2011-ben 2,3 millió regisztrált könyvtárhasználót tartottunk nyilván. Ha figyelembe vesszük, hogy egy könyvtárhasználó több könyvtárban is regisztráltathatja magát, akkor elmondható, hogy a lakosság 15-20 százaléka lehet valamely könyvtár beiratkozott olvasója.

Már a PISA 2000 és a PISA 2003 vizsgálat szerint is hazánk 15 éves diákjai olvasás-szövegértésben a fejlettebb világ országainak rangsorában az utolsó harmad elején található. A 15 éves magyar diákok közel fele nem érti jól az olvasott szöveget, vagyis önálló tanulásra képtelen.⁸ A szavak, a szöveg megértése mind több gondot okoz, mert egyre kevesebbet olvasunk. Az olvasás minőségének romlásához hozzájárul az a tény is, hogy a számítógépen történő olvasás nem olyan folyamatos, mintha könyvből olvasnánk. A virtuális térben gyakrabban lapozgatunk, így a szöveget széttördeljük, sokkal nehezebben értjük meg. „Egyre nagyobb erőfeszítésünkbe kerül a webes információk egységbe szervezése, a virtuális térben keletkező tudás egyre inkább felaprózódik, és légüres térben mozog. E kapcsolódási pontok eltűnése a túl sok rendelkezésre álló információ kezelhetlenségével egyetemben soha nem tapasztalt mértékben tette felszínessé az olvasást és a tanulást.”⁹

Marshall McLuhan a Gutenberg-galaxis, azaz a könyvkultúra miatt aggódott, amelynek helyét átveszi vagy már át is vette a képi kultúra. „Gutenberg-galaxis nemcsak a nyomtatott kultúra, hanem tágabb értelemben az írásbeliség metaforája is. A nyelv, a gondolkodás, az olvasás-írás kapcsolata kétségtelen, s beszélni, olvasni és írni csak az ember tud.”¹⁰ Ezért nélkülözhetetlen az olvasás. Az olvasás ügye minden embert érint, a lelki-szellemi indítékok kiművelése, a szókincs, a szövegértéssel való foglalkozás a legfontosabb a családon belül és azután az oktatásban.

Azonban a televíziózás és főleg az internethasználat térnyerése folytatódik, de a lakosság egyharmada még rendszeres könyv olvasó. „Az Európai Unió tagországaira kiterjedő felmérés adatai szerint a 26-64 év közötti uniós polgárok éves szinten legalább egy könyvet olvastak. Az elolvasott könyvek mennyiségét tekintve Finnország, Svédország, Észtország és Lettország ért el kimagasló értékeket, ahol a polgárok több mint 12 könyvet olvasnak évente.”¹¹ Magyarországon az olvasási szokásokat vizsgálva Nagy Attila által készített felmérés szerint – az alábbi adatokat figyelembe véve – szomorú a helyzet.

A könyv olvasás gyakoriságának időbeli változása¹² (A megkérdezettek százalékában)	1964	1985	2000	2005
Egy könyvet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	41	38	52	60,2

Tehát 2005-ben a megkérdezettek 39,8 százaléka olvasott el legalább egy könyvet. Milyen messze van ez a skandináviai 80 százaléktól! Érdekesekek az amerikai adatok is! Az olvasási szokások gyorsjelentése szerint Amerikában a felnőtt lakosság 69 százaléka olvasott legalább egy hagyományos, papíralapú könyvet az elmúlt egy évben. Az átlag amerikai 5 könyvet olvas évente.¹³

Céлом a kutatással elsősorban az volt, hogy képet kapjak az olvasás, a könyvtár és az információs műveltség fontosságáról. Továbbá, hogy felmérjem, az emberek mennyire tartják fontosnak az olvasást, az információs műveltséget. Arra is választ szerettem volna kapni, hogy miként vélekednek a határon túli magyarok (elsősorban a Felvidéken élők, hiszen magam is az vagyok) arról, hogy a könyvtárak valóban segíti-e őket az identitásuk, anyanyelvük megőrzésében.

A vizsgálatban primer kutatást végeztem, mivel nem minden vonatkozásban találtam friss adatokat. Az olvasási és könyvtárhasználati részre vonatkozólag ugyan igen, de az információs műveltségre vonatkozólag nincsenek egységes felmérések. Információs műveltség tekintetében a jászberényi Szent István Egyetemen végeztek kutatást az informatikus könyvtáros hallgatók körében. A nemzetközi kutatásba 20 ország informatikus könyvtáros hallgatóit vonták be.¹⁴ A fent említetteken kívül a Pécsi Tudományegyetemen folyik kutatás, ennek eredményét kértem az egyetemtől, de egyelőre csak részeredményekkel rendelkeznek.¹⁵

Primer kutatásom eszköze a kérdőív, amelyet a Google kérdőívszerkesztőjével készítettem. A válaszadás megkönnyítése érdekében egyes kérdéseknél – szekunder kutatásra alapozva – felsoroltam válaszadási lehetőségeket, de lehetőséget biztosítottam az egyéni vélemény megfogalmazására is. A kérdéseket és a válaszokat nem minden esetben állt módomban leegyszerűsíteni, mert az a kutatás kárára vált volna. A kérdéstípusoknál használtam nyitott és zárt kérdést, ezeken belül szelektív (nominális skálakérdést), többváltozós kérdést, limitáló, ellenőrző, direkt és indirekt kérdést. A kérdőíves megkérdezés lebonyolítására egy hónapot szántam. A kérdőív kitöltésére 2014. február 6-a és 2014. március 7-e között került sor. A kérdőívet bárki kitölthette, akihez az eljutott és azt önkéntesen vállalta. A felmérés során a válaszadók azonosítására vonatkozó adatokat nem gyűjtöttem. A kérdőív összeállításakor arra törekedtem, hogy minél kisebb erőfeszítéssel legyen kitölthető, és a kezdőlapra beillesztett képpel, háttérrel motiválni szerettem volna a válaszadókat a kitöltésre. Az átláthatóság érdekében a kérdéseket sorszámoztam.

Azok a kérdőívek amelyek nem tartalmaztak adatokat, hiányosak voltak, nem kerültek feldolgozásra. A feldolgozás alapjául így 219 válasz szolgált; az alapsokaság mennyiségét megfelelőnek találtam. A kérdőív összesen 29 kérdést tartalmazott az alábbi négy főbb egységbe szerkesztve:

1. a kitöltő személyére vonatkozó kérdések;
2. könyvtárhasználati szokások;
3. olvasási szokások;
4. információs műveltség.

I. A kitöltő személyére vonatkozó kérdések

1. kérdés: nem szerinti megoszlás

A nők felülprezentáltak a mintában. A válaszadók 80 százaléka nő és csak 20 a férfi.

2. kérdés: Életkor szerinti megoszlás

A legtöbb válaszadó 26-35 év közötti, illetve 36-50 év közötti.

3. kérdés: Foglalkozás szerinti megoszlás

Mintánk a táblázatban feltüntetett adatok szerint rétegződött.

Foglalkozás	%
Vezető a versenyszférában	5,5
Vezető a közszférában	4,1
Alkalmazott a versenyszférában	14,2
Alkalmazott a közszférában	31,0
Vállalkozó	8,2
Tanuló	12,3
Álláskereső	4,6
GYED/GYES-en lévő	6,9
Háztartásbeli	1,8
Nyugdíjas	8,2
Egyéb	3,2
Összesen:	100

4. kérdés: *Iskolai végzettség szerinti megoszlás*

A megkérdezettek csupán 1 százaléka rendelkezik a legalacsonyabb iskolai végzettséggel (nyolc osztályt végzett), 4 százaléka szakmunkás végzettségű, 64 százalék az érettségizett, 7 százalék vett részt posztgraduális képzésben. A magasabb végzettséggel rendelkezők összesítése az alábbiak szerint alakult: 22 százalék rendelkezik bachelor, 27 master és 5 százalék tudományos fokozattal, 7 százalék egyéb végzettséggel. A minta tehát egyértelműen magasabban kvalifikáltakból tevődik össze.

5. kérdés: *A település típusa ahol életvitelszerűen tartózkodik*

A válaszadók jelentős többsége városlakó, 43 százalék él kis és közepes városban, 32 nagyvárosban, 23 jelölte meg a falut, községet és 1 százalék más településtípust.

6. kérdés: *Országok szerinti megoszlás*

A válaszadók 70 százaléka (153 fő) Magyarországon él, 25 százaléka (55 fő) Szlovákiában és 5 százaléka egyéb országot jelölt meg (Svájc, Románia, Görögország, Németország, Ausztria, Olaszország). Az arányosságra való törekvésem ellenére sem sikerült Magyarországhoz hasonló arányú válaszadót megszólítani Szlovákiában.

7. kérdés: *Anyanyelv szerinti megoszlás*

A megkérdezettek 98,2 százaléka magyar anyanyelvű, 1,4 százaléka szlovák és 1 fő jelölt meg egyéb nyelvet. A Magyarországon életvitelszerűen tartózkodók 99,3 százaléka

magyar anyanyelvű, a Szlovákiában élők 96,4 százaléka magyar és 3,6 százaléka szlovák anyanyelvű.

II. Könyvtárhasználati szokások

8. kérdés: Milyen kultúrák közvetítő intézményt látogat?

A kérdőívet megválaszolók véleménye alapján a leglátogatottabb kulturális intézmény napjainkban a színház. Könyvtárat a válaszadók 20 százaléka látogat; színházat 22, múzeumot 20, mozit a kutatásban résztvevők 20 százaléka látogat; művelődési házat 13 százalék jelölte meg, mint a leggyakrabban látogatott kultúrák közvetítő intézmény. Az elenyésző 1 százalék egyéb intézményt látogat. A fenti adatsor részben ellentmond a dolgozatban bemutatott KSH által publikáltaknak, hiszen az általuk közölt adatokból az tűnik ki, hogy a legnagyobb kultúrák közvetítő rendszer Magyarországon a könyvtári rendszer. A minta alapján elmondható, hogy **a könyvtárba járás nem élvez prioritást a kulturális tevékenységek között**, azonban megelőzi az összes többi.

9. kérdés: Beiratkozott tagja Ön valamilyen könyvtárnak?

A megkérdezettek 63,9 százaléka könyvtári tag. Összességében megállapítható, hogy a vizsgálat szerint a könyvtár a magasabban kvalifikált városiakok, jórészt középkorúak és a közszférában alkalmazottak körében kedvelt kulturális intézmény.

10. kérdés: Milyen gyakran látogat el a könyvtárba?

A kisvárosiak gyakrabban, hetente, a nagyvárosban élők ritkábban, havonta kétszer-háromszor, vagy csak egyszer látogatnak el a könyvtárba.

11. kérdés: Milyen szolgáltatásokat szokott igénybe venni a könyvtárban?

A különböző szolgáltatásokra előre megadott válaszok formájában kérdeztem rá. Az eredmény szerint a könyvtárban elsősorban igénybe vett szolgáltatás a könyvkölcsönzés saját állományból (28%). A minta könyvtárhasználat szempontjából kölcsönzés-centrikusnak mondható. A helyben olvasás, kutatás, böngészés is jelentős hányadot képvisel (17%). A rendezvényeken való részvétel a harmadik leggyakoribb tevékenység a mintában részt vevők véleménye alapján (10%), meghaladja a könyvtárközi kölcsönzést (7%), a sajtótermék figyelést (7%) és a számítógépes katalógusok használatát. A tájékoztató szolgálat igénybevétele – úgy tűnik – nem természetes a könyvtárlátogatók számára, csupán 5 százalék él ezzel a lehetőséggel. A könyvtári tagok 5 százaléka használ internetet a könyvtárban. A minta 4 százaléka veszi igénybe a fénymásolási, nyomtatási szolgáltatásokat, 3 százaléka kölcsönöz audiovizuális dokumentumot, 2 százaléka keresi fel a könyvtárat helytörténeti kutatás céljából. Annak ellenére, hogy az eMagyarország-pont, az e-Közszolgáltatások a modern közművelődési könyvtár által kínált szolgáltatások, csupán a minta 1 százaléka veszi igénybe. Szintén 1 százaléka használ helyben audiovizuális anyagot, veszi igénybe a NAVA-s szolgáltatást, és 1 százalék él a „könyvet hához” szolgáltatás lehetőségével.

12. kérdés: *Elsősorban milyen célból veszi igénybe a könyvtár szolgáltatásait, az alábbi válaszok közül melyikkel ért egyet?*

A könyvtárlátogató elsősorban művelődni szeretne a könyvek, könyvtári rendezvények, programok által (71 fő, 15%). A szabadidő eltöltéséhez 13 százalék használja a könyvtárat. A könyvtári tagok 12 százaléka tanul és fordul szakirodalomért a könyvtárhoz, 10 százaléka munkájához szükséges szakirodalomért megy. A látogatók 11 százalékának célja az élethosszig tartó tanulás a könyvtár által, 8 százalék a hobbi miatt keresi fel a könyvtárat. A könyvtári tagok 6 százaléka mondta magát „könyvbarátnak”; 4 százalék vélekedett úgy, hogy a könyvek utat adnak a tudáshoz, érdekérvényesítéshez, fokozzák a toleranciát, és célja ennek kielégítése a könyvtár által. A XXI. század kulskompetenciái között találjuk az olvasást, és „én is nagyon fontosnak tartom”, állítja a megkérdezettek 3 százaléka. Az interperszonális érintkezés előnyben részesítésének célját mutatja, hogy a könyvtári tagok 2-2 százaléka beszélget a könyvtárban ismerőseivel, vagy a könyvtárossal. 1 százalékuknak célja az olvasási készség fejlesztése.

13. kérdés: *Hozzásegíti Önt a könyvtár anyanyelvének ápolásához?*

Elsősorban arra kerestem a választ, hogy a Szlovákiában élő magyar anyanyelvű válaszadók hogyan vélekednek: a könyvtár hozzásegíti-e őket az anyanyelvük ápolásához. Ennek a kritériumnak 38 válasz felelt meg. A válaszadók közül 13 fő első helyre tette az „igen, hozzájutok magyar nyelvű dokumentumokhoz, folyóiratokhoz, periodikus kiadványokhoz” állítást. A további válaszok azonos arányban (3-3-3-3) kerültek az első helyre. Mivel csak három alkalommal válaszoltak úgy a megkérdezettek, hogy a könyvtár nem segíti őket hozzá anyanyelvük ápolásához, így a minta alapján megállapítható, hogy a könyvtár az anyanyelven biztosított tudás, ismeret és kultúra hozzáférhetőségi helye.

Hozzásegíti Önt a könyvtár anyanyelvének ápolásához?	%
Igen, hozzájutok magyar nyelvű dokumentumokhoz, folyóiratokhoz, periodikus kiadványokhoz	37
Igen, a könyvtárnak illetve a könyvtárosnak is mással nem pótolható szerepe van az alkotói életművek teljesebb megismertetésében, a szerzőkről kialakított kép életszerűbbé tételében	14
Igen, helyes normarendszert, magatartást, értékrendet állít elém	10
Igen, a magyarban a könyvtár szó pontosan jelzi, hogy miből áll a gyűjtemény. Általánosan fogalmazva a könyvtár az írott, papírlapú művekhez kötődik elsősorban, gyűjti, megőrzi azokat, ezzel biztosítja a magyar nyelvű könyvekhez való hozzáférést	26
Nem	6
Egyéb	8

14. kérdés: *Mi a véleménye, szükség van a könyvtárakra?*

A kérdésre adott válaszokat az alábbi táblázat szemlélteti. A válaszadók 99 százaléka szükségesnek tartja a könyvtárat!

Mi a véleménye, szükség van a könyvtárakra?	%
Igen, mert hozzájárulnak a korszerű műveltség megszerzéséhez	15
Igen, mert segítik a nemzeti kultúra, identitás megőrzését	12
Igen, mert a könyvtár a társadalom tudományos, kulturális és információs gazdaságának háttérintézménye	14
Igen, mert szükség van minden olyan intézményre, amely nem csak a tömegkultúrát népszerűsíti	12
Igen, mert az iskola mellett szükség van minden olyan intézményre, ahol olvasásra, élményszerű olvasásra ösztönzik már a gyermekeket is	16
Igen, mert a társadalom szellemi intézménye, ismeretgazdálkodó, tudásgazdálkodó közösségi tér	11
Igen, mert segítik az egyént az élethosszig tartó tanulásban	11
Igen, mert szeretek olvasni, de nincs meg az anyagi lehetőségem, hogy gyakran új könyvet vegyek	8
Nincsen, mert magát az olvasást nem tartom fontosnak, anélkül is boldogul az ember	0
Nincsen, mert a számomra fontos és szükséges dolgokat az interneten keresztül elérem, megtalálom	0
Nincs szükség könyvtárakra	0
Egyéb	1

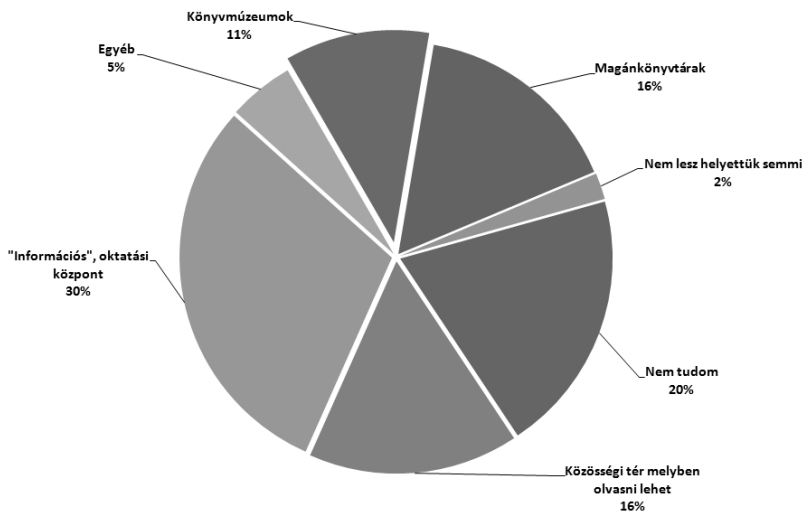
15. kérdés: *Mi a véleménye, a távoli jövőben (20-50 év múlva) lesznek még hagyományos, papíralapú könyvtárak?*

A fent megfogalmazott kérdésre adott válaszok alapján sem kell aggódni a könyvtárak létjogosultságát illetően. A minta 79 százaléka vélekedik úgy, hogy 20-50 év múlva is lesznek még hagyományos, papíralapú dokumentumokat gyűjtő könyvtárak.

16. kérdés: *Ha nem, akkor milyen intézmények lesznek helyettük?*

A könyvtár – mint közösségi tér – sosem fog megszűnni, bármennyire is változik körülöttünk a világ, 30 százalék teszi le a voksot amellet, hogy a könyvtár a jövőben információs és oktatási központként fog funkcionálni, 16 százalék szerint magánkönyvtárak lesznek, szintén 16 százalék gondolja úgy, hogy a könyvtár közösségi térként funkcionál majd.

Ha nem lesznek könyvtárak mi lesz helyettük?

17. kérdés: Mi a véleménye az elektronikus könyvtárakról?

Az elektronikus könyvtár jól kiegészíti a hagyományos könyvtárakat (26%). Fontos megjegyezni, hogy kiegészíti, tehát nem veszi át a helyét. Nem meglepő, hogy 22 százalék vélekedik úgy, hogy az elektronikus könyvtár hasznos, mert sok információ kis helyen is elér. 18 százalék gondolja úgy, hogy az elektronikus könyvtár által gyorsabban hozzáfér az információhoz. Számsorainkból kitűnik, hogy 8 százalék nem tartja jó dolognak az elektronikus könyvtárat, mert az leépíti a közösséget. Szintén 8 százalék vélekedik úgy, hogy a digitális könyvtár digitális kompetenciát kíván. Azonos mennyiségű válaszadótól (7%) érkezett az a válasz, miszerint az elektronikus könyvtárnak olyannak kell lennie, amelyet, az átlagosat meg nem haladó számítógépes készségekkel rendelkező egyén is menedzselni tud, és hogy az elektronikus könyvtár kiszorítja majd a hagyományos könyvtárakat. Csupán 3 százalék gondolja, hogy az elektronikus könyvtár nem jó dolog, mert áram-, e-book olvasó-, internet- stb. függő, bármelyik hiányában „nem működik”.

Ne felejtjük el, hogy hagyományos könyvtár nélkül nincsen elektronikus könyvtár.

18. kérdés: Mit gondol mi történt...?

Ez a kérdés a szövegértésre irányult. Kányádi Sándor *Ballada*¹⁶ című versét idéztem, és arra voltam kíváncsi, hogy a válaszadó mit olvas ki a sorokból.

*Guggol a kúton a gyerek, kezében kortyol a korsó.
Kék szárnyú pillangó libeg a kút fölé – Jaj, a korsó!
Koccan a korsó, csobban a víz,
- azon mereng a lepke: a gyűrűző vízre szálljon-e vagy a cserepekre.*

A balladai tömörségű szövegben apró rezdülések „mesélnek”. A korsó összetörik, a csobbanó víz viszont félreérthetetlenül utal arra, hogy a gyermek eközben elmerül a kút

vizében. Tragédia történt. A 219 válaszadó közül csupán 5 fő (1,8%) olvasta ki a sorok mögül ezt a következményt. Kányádi Sándor verse nagyon jól példázza, hogy egy rövid vers is lehet nagyon nehéz; a szöveg megértéséhez a „szöveg mögé” kell látni. A szövegértés fejlesztése pedig társadalmi, könyvtári feladat.

III. Olvasási szokások

19. kérdés: Milyen gyakran olvas Ön?

Könyv olvasónak azt tekintem, aki legalább egy könyvet olvas évente. A diagram az olvasásgyakoriságot szemlélteti.

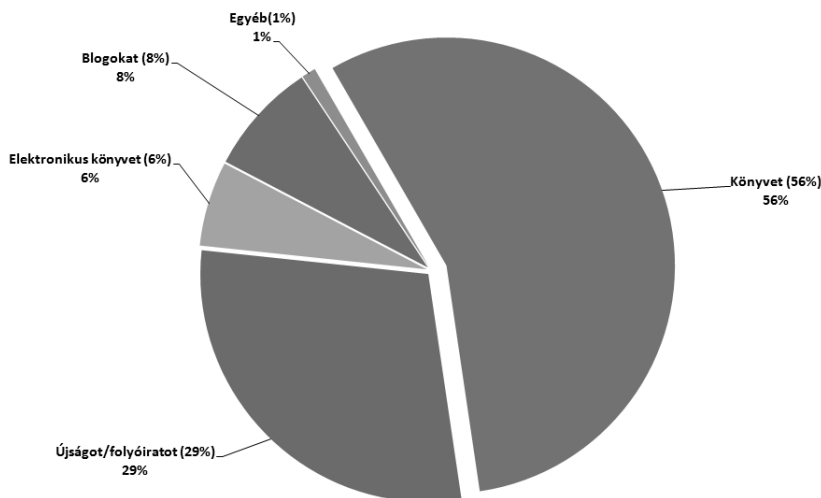
A nem olvasók közül jelentősebb számú a férfi, mint a nő. A 18-25 év közöttieket rendszeres könyv olvasóknak mondhatjuk. A válaszadók 4 százaléka nem olvas könyvet csak sajtóterméket.

20. kérdés: Miért olvas Ön?

Az olvasás érték környezetének vizsgálata során megállapítható, hogy a minta 20 százaléka szórakozásból olvas. 14 olvas ismeretek bővítése céljából. Magasabb arányt (13%) ért el a minta azon csoportja, amely intelligenciáját, szellemi érettségét szeretné növelni az olvasás által. Az értékek közül azonos arányban (12%) került megjelölésre a több információhoz való jutás, és az olvasás mint pihentető tevékenység. 9 százalék olvas szókincs bővítés céljából, 8 az élethosszig tartó tanulás céljából. A figyelem, a memória, a gondolkodás fejlesztése a válaszadók 6 százalékának célja, és 5 százalék olvas azért, mert az olvasás elősegíti a nyelvi tudatosság fejlődését.

21. kérdés: Mit szokott leggyakrabban olvasni?

Mit szokott Ön leggyakrabban olvasni?

22. kérdés: Milyen jellegű dokumentumokat kölcsönözne elektronikus formában?

A válaszadók 70 százalékban jelölték meg a szakirodalmat, és csak 30 százalékban a szépirodalmat. Elképzelhetőnek tartom, hogy a szépirodalomhoz az olvasók többsége a pihenést társítja, ezért azt szívesebben olvassa, kölcsönzi hagyományos papíralapon. Legnagyobb arányban (76%) a 36-50 év közötti korosztály kölcsönözne szívesen szakirodalmat elektronikus formában.

23. kérdés: Kérem, jelölje meg, mennyire tartja fontosnak az olvasás népszerűsítését!

A válaszadók 79 százaléka vélekedik úgy, hogy az olvasás népszerűsítése nagyon fontos. 15 százalék szerint fontos, 5 százalék számára közömbös, és 1 százalék egyáltalán nem tartja fontosnak az olvasás népszerűsítését.

24. kérdés: Milyen összeget tud éves szinten könyvvásárlásra fordítani?

Ami a könyvvásárlást illeti, úgy gondolom, a könyv értékszimbólum, sokat elárul tulajdonosáról. Az alábbi adatsorokból kiolvasható, hogy a könyv nem marad távol az otthonoktól. A válaszadók 34 százaléka évente tíz- és húszezer forint közötti összeget fordít könyvvásárlásra. Amennyiben a könyvek átlagárát 3-4 ezer forint között számoljuk, úgy ebből az összegből minimum 2, maximum 6 könyvet vásárol a minta 34 százaléka. 33 százalék fordít három és tízezer forint közötti összeget könyvvásárlásra. Örvedetes, hogy nagyobb arányban (22%) költenek húszezer forint feletti összeget könyvvásárlásra, mint háromezer forint alatt.

Összeg	%
0-3000 Ft	11
3001-10. 000 Ft	33
10.001-20.000 Ft	34
20.000 Ft felett	22
Összesen:	100

IV. Információs műveltség

25. kérdés: Mennyire tartja igaznak önmagára vonatkoztatva az alábbi állítást?

Az állításokat ötfokozatú skálán kellett a válaszadóknak értékelniük. Az eredmény szerint azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek általában önmagukra igaznak tartják az alábbi állítást.

„Az információs műveltség a felnőttkori kompetenciák központi eleme. Alapja az írás, az olvasás, numerikus képességek, amelyre ráépülnek az információs és kommunikációs technológia, média képességek, kommunikációs eszközök és hálózatok használatának képessége. Ezen szintek felett helyezkednek el az információs műveltségi képességek, melyek magukba foglalják az információ felismerésének, az információ megkeresésének, visszakeresésének és hasznosításának képességét, a tudás kommunikálása során a szellemi tulajdon tiszteletben tartását.”¹⁷

Az információs műveltséggel kapcsolatban a válaszadók 34 százaléka önmagára vonatkoztatva teljesen egyetért az állítással. A válaszadók 46 százaléka az ötös skálán négyesre értékelte önmaga információs műveltségét. 18 százalék minősítette önmagát közepesen műveltnek és 1 százalék véli úgy, hogy mérsékelten rendelkezik információs műveltséggel. Egy fő egyáltalán nem tartja önmagára vonatkoztatva igaznak a fenti állítást.

26. Mennyire tartja fontosnak az információs műveltséget?

A kérdésre adott válaszokat pozitívnak vélem, hiszen a válaszadók több mint fele (55%) úgy véli, az információs műveltség nagyon fontos; fontosnak tartja 35 százalék, közömbösnek 7, nem fontosnak 2, egyáltalán nem fontosnak 0 százalék.

27. kérdés: Tanulás során az alábbi források közül melyiket használja leggyakrabban?

Az információs műveltséggel rendelkező hallgató felismeri a lehetséges források különböző formátumainak pl. adatbázisok, weboldalak, adatgyűjtemények, audiovizuális formák, könyvek értékét és különbségét. A cikkeknek és a könyveknek a tudományossága hivatkozások és idézetek tükrében mérhető: publikációk száma, idézetek száma, megosz-

lása stb. A válaszadók legnagyobb aránya – úgy tűnik – ezzel tisztában van, hiszen a többség a könyveket, enciklopédiákat, lexikonokat hívja elsősorban segítségül tanulás során.

Tanulás során az alábbi források közül melyiket használja leggyakrabban?	%
Könyvek enciklopédiák, lexikonok (online és nyomtatott formában)	29
Keresőmotorok (Google, Yahoo stb.)	28
Könyvtári katalógusok	10
Közösségi oldalak (pl. Facebook)	6
Videó megosztó oldalak (pl. You Tube)	4
Wikipédia	15
Kormányzati oldalak	4
Blogok	4

A könyvtári katalógusok kapcsán érdekes eredmény született. Csupán 10 százalék válaszolt úgy, hogy tanulás során forrásként a könyvtári katalógust használja. Érdekes lenne megvizsgálni, ennek tükrében, hogy a könyveket hol és hogyan választják ki. Ami – véleményem szerint – ez esetben fontos, hogy az egyes internetes forrásokon az információk nem kerülnek rendszerezésre, kivéve az online könyvtári katalógust. A könyvtárosok szaktudása biztosítja a felhasználók számára a hasznos internetes források értékelését és kiválasztását is. Úgy gondolom, az interneten elérhető online dokumentumok használata során is szükséges a hagyományos könyvtári dokumentumok osztályozásának ismerete.

28. kérdés: *Mi a véleménye, a könyvtár az információs műveltség „szentélye”?*

Az idevonatkozó adatok közül igazán figyelemre méltó, hogy a megkérdezettek 72 százaléka kifejezetten az információs műveltség „szentélyének” tartja a könyvtárat és csak 20 százalék válaszolt úgy, hogy a könyvtár nem az. Ilyen gondolkodási környezetben az könyvtárak jövője miatt nem kell aggódni.

29. Egyéb észrevétel, javaslat, ellenérzés?

Az utolsó kérdés volt számomra a legérdekesebb, legszemélyesebb és sok esetben nagyon informatív. A válaszadók megfogalmazhatták észrevételeiket, javaslataikat, ellenérzéseiket.

Ellenérzések

„Amikor iskolába jártam rendszeresen látogattam könyvtárat. Nem csak az adott téma miatt, egyébként is. Ma már sajnos, nem járok könyvtárba, és könyv is csak a nyaralások alatt van a kezem-

ben. Az egyetem alatt annyit kellett olvasni, hogy talán kényelmesebb lettem és az interneten megnézem, amire szükségem van.”

„A könyvtárak általános látogatottsága szerintem csökken. Ha valakinek szakmai információra van szüksége, azt általában egy-két kivételtől eltekintve megtalálja a neten. Én nem sokat keresek szépirodalmat, de feltételezem, erre is jó forrás a net.”

„A tudás fontos, a műveltség kevésbé. Különbséget kell tenni...”

„Mindenképpen szeretném leírni, hogy a könyvtárak nagyon fontosak és azok is maradnak, legalábbis nagyon remélem. Viszont azt a tényt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az internet sokkal kényelmesebb, mint a könyvtár. Mert ha például ismeretem bővítése céljából meg akarom tudni, hogy mikor volt a muhi csata, és kik harcoltak ott, és ezek után meg szeretném nézni, hogy mi a felépítése egy belső égésű motornak, nagyon valószínű, hogy ugyanabban a könyvtárban nem fogom megtalálni, nem beszélve arról, hogy el is kell mennem ottbórról egy könyvtárba, hogy ezeket megtudjam. Viszont, ha egy bizonyos szakirányba szeretnék fejlődni, pl. el akarok végezni egy egyetemet, akkor a legjobb hely az egyetem könyvtára, ugyanis azt az ismeretanyagot, ami az egyetem könyvtárában rendelkezésre áll, biztos, hogy nem fogom tudni megszerezni az internetről. Véleményem szerint az iskolák könyvtárát nem fogja kiszorítani az internet.”

„Én rendszeresen olvasok, de nem sikerül elolvasni szerintem évi 12 könyvet. Egyszerűen a 3 gyerek mellett van, hogy csak pár perc idő jut könyvre, de ettől még rendszeresen olvasok.”

„A könyvtár egy olyan hely, ahol az emberek tudnak kapcsolatot teremteni, tartani, legalább ott nem nyomkodják a telójukat, és elérhető is. Olvasni rengetegen szoktak, szerencsére egyre többen. Az oktatással nagyon nagy probléma van, mint a médiával is, ami butít, összefüggéseket nem látják és nagyon buták az emberek. Többen vennének könyvet, ha nem 3000 Ft lenne egy. Jó munkát!”

Pozitív visszajelzések, vélemények

„Nagyszerűnek tartom a témaválasztást, fontos témakör, érdemes ezzel foglalkozni!”

„Lehetetlen, hogy meghaljon a könyvtár, mint intézmény. Akkor kulturális fórummá kell váljon, teret és otthont adnia felnőttek és GYEREKEK érdeklődésének, előadásoknak és beszélgetéseknek.”

„Zendül a lelkem, ha ülök és csendesen olvasok. Szavaknak ereje, mondatoknak fénye világít. Hangoknak zenéje, betűknek körtánca körbefog. Táncol a lelkem, és örömtől sikongva felkiált. Rejtélyek, képek, árnyak és fények kinyílnak. Szárnyal a szívem, otthonra letem magamban.”

„Szükség van rá, a bangulata miatt, mert egy könyvtár, az könyvtár, semmi másból nem hasonlítható.”

„Igenis fontos a személyes kontaktus mind a könyvtárral, mint intézménnyel, mind a könyvtárossal, mint a kulturális információk szakavatott közvetítőjével. Egy könyv sokkal inkább képes megérinteni az ember lelkét, mint egy film. Merőben más élmény, sokkal személyesebb kapcsolat.”

„Nagyobb vonzókört ajánlok, minél több embert be tudjanak csalogatni, olvasást megszerettetni.”

„A könyvtárnak sajátos hangulata van, amit nem tud pótolni semmi. Nem szabad, hogy megszűnjene!”

„Még több olvasást népszerűsítő program kellene.”

„Gratulálok a témaválasztásához, sok sikert kívánok!”

„A könyvtár olyan, mint az édesanya. A legfontosabb dolog a világon. Még akkor is, azzal együtt is, hogy felnőve épp szüleinket hagyjuk el. De vannak pillanatok, amikor csak rájuk számíthatunk. Ezek az életpillanatok örökké belénk égnek. Mint egy jó könyv, egy jó történet, egy jó zene, egy kedves könyvtáros (még a gyermekkorból), egy gyors szolgáltatás az egyetemi időben, olvasótábor, vagy csak egy kedves délután irodalmi beszélgetéssel. A könyvtár „anya” akkor segít, amikor éppen kell! És ez jó.”

Konklúzióként megállapítható, hogy a könyvtár a társadalom megbecsült intézménye, jövőjét tekintve bizakodóak lehetünk. Az olvasás nagyon fontos tevékenység, és a válaszadók többsége rendszeresen olvas. Úgyszintén beigazolódott, hogy a közeljövőben (20-50 év távlatában) még a válaszadók többsége szerint biztosan lesznek könyvtárak. A gyerekek és a könyv, az olvasás kapcsolatának megteremtése, életben tartása, igényfelkeltése kell hogy legyen a könyvtár alapvető feladata. Helyi szinten a költségvetések elosztásakor nagy figyelmet (és több pénzt) kellene biztosítani a könyvtáraknak, hogy széles körű, naprakész információs bázissal rendelkezzenek, hogy lehetőségük legyen megfelelő környezetben minőségi szolgáltatásokat nyújtani, hogy még vonzóbbá váljanak a lakosság számára. A legfontosabb, hogy a könyvtár könnyen elérhető, információs, tanulási, kikapcsolódási igényeiknek is megfelelő intézmény maradhat és marad is – a megkérdezettek és a magam véleménye szerint is.

JEGYZETEK

1. Kivonat: Kilar Tímea: Könyvtár határon innen és túl, az olvasás és az információs műveltség jelentősége, Esztergom, Diplomamunka, PPKE VJK, 2014.
2. A továbbiakban: KSH
3. Központi Statisztikai Hivatal: Kulturálódási szokásaink: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf, (Utolsó letöltés: 2014. február 9. 20:15)
4. Gereben Ferenc: Olvasáskultúra és identitás, Budapest, Lucidus Kiadó, 2005.
5. Piackutatás: <http://piackutatas.blogspot.sk/2013/02/fiatalok-olvasasi-szokasai.html>, (Utolsó letöltés: 2014. február 9. 21:22)
6. NOP World Culture Score(TM) Index Examines Global Media Habits, <http://www.prnewswire.com/news-releases/nop-world-culture-scoretm-index-examines-global-media-habits-uncovers-whos-tuning-in-logging-on-and-hitting-the-books-54693752.html>, (Utolsó letöltés: 2014. március 3. 0:48)
7. Központi Statisztikai Hivatal: Kulturálódási szokásaink: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf, (Utolsó letöltés: 2014. február 9. 20:15)
8. HÍR24.hu: http://fn.hir24.hu/itthon/2005/12/05/funkcionalis_analfabeta_magyar_gyerek?action=PrintPage (Utolsó letöltés: 2014. február 12. 20:53)
9. Perjési Vera: Aki keres, az talál, <http://ki.oszk.hu/kf/2012/03/aki-keres-az-talal-kutatas-es-informacioszerzes-a-digitalis-korban-konyvtaron-innen-es-tul/>, (Utolsó letöltés: 2014. február 15. 06:30)
10. A. Jászó Anna: Csak az ember olvas. Az olvasás tanítása és lélektana. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2003. 8. p.
11. Eurostat Pocketbooks Cultural Statistics 2011. p. 162. „In nearly all countries under review, more than half of respondents aged 25–64 years declared having read at least one book in the last 12 months. This proportion reached 80 % or more in Sweden and Finland. As for the number of books read, inland, Sweden, Estonia and Latvia recorded the highest shares of persons who read more than 12 books per year.”
12. Nagy Attila nyomán saját szerkesztés, http://www.tanszertar.hu/eken/2006_04/na_0604.htm, (Utolsó letöltés: 2014. február 15. 21:40)

13. Pew Reserch Internet Project: Snapshot of Reading in America in 2013. <http://www.pewinternet.org/2014/01/16/a-snapshot-of-reading-in-america-in-2013/> (Utolsó letöltés: 2014. március 11. 21:56)
14. Könyvtártudományi Intézet: http://www.slideshare.net/Konyvtartudomanyi_Intezet/librariy2013j-28412160, (Utolsó letöltés: 2014. március 11. 14:38)
15. Dr. Varga Katalin egyetemi docens e-mail váltás, 2014. február 10-én. *„A kutatás még javában zajlik, egyelőre csak részeredmények vannak. Elkészült a portálunk, de még teszttel verzióban van, nincs rajta sok tartalom.”*
16. Kányádi Sándor: Ballada. <http://mek.oszk.hu/kiallitas/erdelyi/kanyadi.htm>, (Utolsó letöltés: 2014. Február 1. 21:50)
17. Cutts, Ralph - Lau, Jesus: Az információs műveltség indikátorai felé. = Könyv és Nevelés 2010. 1-40. p.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adamikné Jászó Anna: Az olvasás múltja és jelene. Budapest, Trezor Kiadó, 2006.
- Adamikné Jászó Anna: Csak az ember olvas. Az olvasás tanítása és lélektana. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2003.
- Babbie, Earl: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, Balassi Kiadó, 2008.
- Bényei Miklós: Helyismeret, helytörténet. Felsőoktatási jegyzet. Eger, EKF Líceum Kiadó, 2008.
- Bérciné Juhas Júlia: Piackutatás a gyakorlatban. Budapest, CO-NEX Könyvkiadó, 1996.
- Bajusz Klára - Németh Balázs: Felnőttoktatási felfogások a 20. században. In: Andragógiai szöveggyűjtemény 1. köt. Pécs, Publikon Kiadó, 2011.
- Bakacsi Gyula: Szervezeti magatartás és vezetés. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2001.
- Barbier, Frédéric: A könyv története. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Csizmady Adrienne – Schmidt Andrea: Az élethosszig tartó tanulás története. In: Európai Magyarország 2007, Budapest, MTA, 2007.
- Cutts, Ralph – Lau, Jesus: Az információs műveltség indikátorai felé. = Könyv és Nevelés, 2010. 1-40. p.
- Dán Krisztina – Tóth Gyula: Könyvtár az iskolában. Budapest, Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995.
- Dánielné Matus Erzsébet: Őseim emlékére. Fejezetek Nána történetéből. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2013.
- Demeter Kinga: A kompetencia kihívások és értelmezések. Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2006.
- Eco, Umberto: Hogyan írjunk szakdolgozatot? Budapest, Gondolat Kiadó, 1992.
- Élethosszig tartó tanulás mindenkinek, A tanuló társadalom létrehozásának stratégiái. British Council szeminárium szakmai jelentés, Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság, 2001.
- Faure, Edgar: Learning to be. The world of education today and tomorrow. Paris – London, UNESCO – Harrap, 1972.
- Gereben Ferenc: Olvasáskultúra és identitás. Budapest, Lucidus Kiadó, 2005.
- Gereben Ferenc – Lőrincz Judit – Nagy- Attila – Vidra Szabó Ferenc: Magyar olvasáskultúra határon innen és túl. Budapest, Közép-Európa Intézet, 1993.
- Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.
- Horváth Tibor – Papp István: Könyvtárosok kézikönyve 3. köt. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Horváth Tibor – Papp István: Könyvtárosok kézikönyve 4. köt. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Kiszl Péter: Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. Eger, Líceum Kiadó, 2013.
- Magyar Közlöny, 66. sz. 2012. június 4. 28. p.

- Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes: Gyermeklélektan. Budapest, Gondolat Kiadó, 1975.
- Nagy Attila: Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat, kritikus gondolkodás. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2001.
- Pedagógia lexikon. (Szerk. Báthory Zoltán, Falus Iván). Budapest, Keraban Könyvkiadó, 1997.
- Szávai Ilona: Olvasni jó. Budapest, Pont Kiadó, 2009.
- Szávai Ilona: Az olvasás védelmében. Budapest, Pont Kiadó, 2010.
- Skaliczki Judit: Az első lépésektől a könyvtár stratégiai tervének elkészítéséig. Budapest, Könyvtári Intézet, 2007.
- Szűcs Katalin: Magyar iskolák (Cseh)Szlovákiában 1944-től napjainkig, a kulturális élet fontosabb vonatkozásaival, Diplomamunka, Esztergom, PPKE VJK, 2012.
- Ungváry Rudolf – Vajda Erik: Könyvtári információkeresés. Budapest, Typotex Kiadó, 2002.
- Vass Vilmos: A kompetencia fogalmának értelmezése. In: A kompetencia kihívások, értelmezések. (Szerk. Demeter Kinga). Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2006.
- Vidra Szabó Ferenc: Könyvtári partnerkapcsolatok, kommunikációs kérdések. Budapest, Könyvtári Intézet, 2008.
- Voit Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Budapest, Argumentum Kiadó, 2005.
- Z. Karvalics László: Bevezetés az információtörténelembe. Budapest, Gondolat – Infonia Kiadó, 2004.
- Zágorec-Csuka Judit: A szlovéniai magyar nemzetiségi könyvtárak stratégiája és menedzsmentje. Pilsövörösvár, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2012.

ELEKTRONIKUS FORRÁSOK A HIVATKOZÁSOK SORRENDJÉBEN

- Kányádi Sándor: Ballada <http://mek.oszk.hu/kiallitas/erdelyi/kanyadi.htm>, (Utolsó letöltés: 2014. február 1.21:50)
- Központi Statisztikai Hivatal: Kulturálódási szokásaink: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf, (Utolsó letöltés: 2014. február 9. 20:15)
- Piackutatás: <http://piackutatas.blogspot.sk/2013/02/fiatalok-olvasasi-szokasai.html>, (Utolsó letöltés: 2014. február 9. 21:22)
- NOP World Culture Score(TM) Index Examines Global Media Habits, <http://www.prnewswire.com/news-releases/nop-world-culture-scoretm-index-examines-global-media-habits-uncovers-whos-tuning-in-logging-on-and-hitting-the-books-54693752.html>, (Utolsó letöltés: 2014. március 3. 0:48)
- HÍR24.hu: http://fn.hir24.hu/itthon/2005/12/05/funkcionalis_analfabeta_magyar_gyerekek?action=PrintPage (Utolsó letöltés: 2014. február 12. 20:53)
- Perjési Vera: Aki keres, az talál, <http://ki.oszk.hu/kf/2012/03/aki-keres-az-talal-kutatas-es-informacioszerzes-a-digitalis- korban-konyvtaron-innen-es-tul/>, (Utolsó letöltés: 2014. február 15. 06:30)
- Nagy Attila nyomán saját szerkesztés, http://www.tanszertar.hu/eken/2006_04/na_0604.htm, (Utolsó letöltés: 2014. február 15. 21:40)
- Pew Reserch Internet Project: Snapshot of Reading in America in 2013. <http://www.pewinternet.org/2014/01/16/a-snapshot-of-reading-in-america-in-2013/> (Utolsó letöltés: 2014. március 11. 21:56)
- Könyvtártudományi Intézet: http://www.slideshare.net/Konyvtartudomanyi_Intezet/library2013j-28412160, (Utolsó letöltés: 2014. március 11. 14:38)

Szülői értekezés az olvasásról

Az előzményekről

Immáron húsz esztendeje annak, hogy 1995 nyarán csoporttársammal, Szűcs Hajnal-kával szociológushallgatóként vonatra szálltunk, hogy diplomamunkánk elkészítéséhez anyagot gyűjtsünk egy kelet-magyarországi kistelepülésen, Uszván.¹ Egész napos utazást követően megérkeztünk a határ menti, 300 lelkes, többségében cigányok lakta faluba. A közösségben eltöltött napok, a több tucat felvett interjú, a megismert, küzdelmekkel teli életutak meggyőztek bennünket arról, hogy az Isten háta mögött, nehéz sorsú családokban nevelkedő gyerekeknek a legjobb szándék mellett sem tudják a szülei azokat az alapvető, a mindennapi boldoguláshoz szükséges ismereteket átadni, amelyekről azt gondoljuk, hogy már mindenki számára evidenciát jelentenek; legyen szó akár a táplálkozással, a gyerekneveléssel vagy az egészségmegőrzéssel kapcsolatos ismeretekről.

Ekkor fogalmazódott meg bennünk, hogy egy olyan szakemberekből álló csoportot kellene toboroznunk, amelynek tagjai ezeket a tudnivalókat közérthető módon tudják átadni a szülőknél, illetve a gyerekeket körülvevő felnőtt közösségnek. Az elképzelések akkor nem öltöttek alakot, de évek múltán is fel-felmerült ez a gondolat, és a diploma megszerzése után mindketten – a magunk területén és módján – üztük az ismeretterjesztést.

Néhány évvel ezelőtt aztán, amikor tudomásomra jutott, hogy a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Vraukóné Lukács Ilona vezetésével pályázati támogatással megvalósított egy a mienkéhez hasonlatos elképzelést – *Szülők akadémia* címmel –, újult erővel fogalmazódott meg az egykori gondolat, szándék, hogy igenis szükség van ezekre a kezdeményezésekre. A szabolcsi megyeszékhelyen dolgozó kollégák elküldték pályázati beszámolójukat, amely igen inspirálólag hatott. A szabolcsi kollégák, akik a gyakorlatban is próbára tették elképzelésüket, bebizonyították, hogy a könyvtár

¹ Péterfi Rita – Szűcs Hajnalka: A beilleszkedés egyik lehetséges útja. Az uszváki cigányság találkozása a kereszténységgel. In: Nagy Attila – Péterfi Rita (írta és szerkesztette): A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Bp. OSZK – Gondolat Kiadó. 2004. <http://mek.oszk.hu/04200/04209/>

hatékony módon tudja összefogni az érintett szakembereket, és képes közvetíteni az ismereteket nehéz körülmények között is.

Az ezredforduló utáni években léptünk kapcsolatba a jezsuita rend képviselőjével, Hofher József atyával, aki Tápiai szecsőn, az ottani cigány közösségben kezdte olvasni tanítani az analfabéta cigány anyákat.² Az ő tapasztalatai is hatottak elképzeléseinkre. Már Szentendrén, a Pest Megyei Könyvtárban dolgoztam, amikor úgy döntöttünk, hogy bevesszük éves munkatervünkbe az ötletet, és megpróbáljuk megkeresni azokat a szakembereket – gyermekorvost, szülész, védőnőt, tüdőgyógyászt –, akikkel elindíthatnánk egy kurzust olyan hátrányos helyzetű szülők számára, akiknek igazán szükségük lenne az említett ismeretekre. Ehhez azonban nem rendelkezünk a szükséges anyagi forrásokkal.

Pest megyét járva kezdtük el keresni azt a települést, amely – együttműködési készséget mutatva – alkalmas lehetne egy ilyen projekt beindítására. Egy évvel ezelőtt aztán megjelent a Magyar Olvasástársaság kiadásában a *Kié az olvasás?* című tanulmánykötet.³

Könyvtári környezetben megvalósuló „szülői értekezleteket” terveztünk az olvasásról, amelyben a *Kié az olvasás?* kötet gondolatai és saját elképzeléseink öltenek testet. Úgy véltük, valami olyannak adhatunk teret, amihez értünk, amely területre van rálátásunk, ahol megoszthatjuk gondolatainkat, és mi magunk is tanulunk a résztvevőktől, visszajelzést kapunk a munkánkról. Könyves környezetben beszélgethetünk nem csak számunkra érdekes kérdésekről.

Nincsevics Klárával, intézményünk vezetőjével beszélgetve fogalmazódott meg bennünk a gondolat, hogy ha nem is számos szakember bevonásával, a gyereknevelés széles körét felölelő témákról gondolkodunk, akkor sokkal egyszerűbben megvalósítható az ötlet. Ennek eredménye lett, hogy azt a területet választottuk, amelyet önállóan, mások bevonása nélkül is képesek vagyunk működtetni.

A megvalósulásról

Úgy döntöttünk, hogy kijelöljük a célcsoportot, összeállítjuk a témaköröket, megfogalmazzuk, hogy pontosan miről is szeretnénk beszélni. Elsősorban a szülőket céloztuk meg. De mivel egészen mások a kisgyerekes szülőknek a tennivalói az olvasás terén, mint az iskolás gyerekek szüleié, ezért két időpontot, két témakört meghirdetve adtunk hírt a készülő előadásokról. Az első alkalom témája „*A várandósság kezdetétől az óvodás kor végéig*”, a második pedig „*Az iskolába kerüléstől az általános iskola végéig*” címet kapta.

De miről is szóltak ezek az előadások? Az olvasásról és a könyvekről. Igyekeztünk összeszedni azokat az ismereteket, amelyek egy szülőnek a mindennapokban e téma kapcsán hasznosak lehetnek. Vagyis hogy a beszélő felnőtt hétköznapi megnyilvánulásai, kommunikációjával miként rakja le az olvasáshoz szükséges alapokat; hogy miért kell mondókázni, ringatókat énekelni, höcögtetőket játszani már a csecsemőkkel; hogy milyen meséket és milyen életkorban kezdjünk el mesélni a kicsiknek; hogy mikor meséljünk fejből és mikor könyvből; hogy mikor milyen típusú mesét mondjunk; hogy mi a helyzet

² Lukács Ágnes: Interjú Hofher József jezsuita szerzetessel. In: Fogom a kezét, és együtt emelkedünk. Tanulmányok és interjúk a roma integrációról. (szerk.: Gereben Ferenc – Lukács Ágnes). Bp. JTMR. Faludi Ferenc Akadémia, Jezsuita Könyvek. 2013. 25-44. p.

³ Ötletek az olvasás megszerettetéséért. In: *Kié az olvasás?* (szerk.: Gombos Péter). Bp., Magyar Olvasástársaság. 2014.

a népmesékkel; hogy ki meséljen a gyerekeknek és mikor; mit a fiúknak és mit a lányoknak.

Fontosnak tartottuk, hogy a laikus érdeklődőket is megismertessük a legfrissebb olvasási-szövegértési vizsgálatok eredményeivel, azokkal a részletekkel, amelyekre a szülőnek is van hatása, amelyekre befolyásuk lehet. Kell, hogy essék szó arról, ami a család hozzáállásán múlik, hogy mi is az, amit ők maguk megtehetnek annak érdekében, hogy gyerekeik megtanuljanak olvasni, és az örömteli tevékenységgé váljon számukra.

Nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy tudatosítsuk a szülőknél: az olvasásra nevelés nem az iskolába kerüléssel kezdődik, hanem gyermeküknek addigra már számos lépcsőfokot meg kell másznia, hogy biztos alapozással kezdhesen neki az iskolás éveknél. Fontos, hogy a szülő tudatában legyen, hogy az olvasáshoz való pozitív viszony kialakításában csak az óvodára, az iskolára támaszkodni, arra hagyatkozni, hogy az ezekben az intézményekben tevékenykedő szakemberek majd mindent elvégeznek helyettük, téves gondolat. A stabil alapok lerakásában a szülőknél pótolhatatlan szerepük van. A foglalatosságok, amelyekről szó van, rendszerességet igényelnek, cserébe viszont örömet jelentenek a szülőnek és a gyerekek egyaránt. Mint említettem, mindig szó esik a nemzetközi vizsgálatok tanulságairól, azokból is a szülőket érintő fejezetekről. De melyek is ezek? Például hogy miért vannak az olvasás terén veszélyben a fiúk, hogy éppen ezért másképp kell-e velük foglalkozni; hogy van-e összefüggés a saját könyvek birtoklása és az iskolai sikeresség között; hogy kell-e könyvet vásárolni gyermekeink számára; hogy mit is jelent a „könyves környezet”.

A meghirdetett második alkalommal már az iskoláskorú gyerekek szüleinek koncentráltunk, a számukra fontos információkat gyűjtöttük össze. Vagyis hogy akkor is olvasson-e fel a szülő a gyerekeknek, ha az már megtanult olvasni; mi a helyzet a kötelező olvasmányokkal; mit adjunk még a kötelezők mellett a gyerek kezébe; mi a teendő, ha egészen eltérő a gyerek és a szülő ízlése az olvasmányokat illetően. És ezzel el is érkeztünk másik célcsoportunkhoz, a pedagógusokhoz.

Előadásainkra ugyanis nemcsak szülők, de óvónők, tanárok is érkeztek. Mint kiderült, volt, amiről nekik is tudtunk újat mondani, és a szülőkhöz hasonlóan számukra is fontos volt, hogy megerősítést kapjanak abban, amit jól csinálnak.

A megyei könyvtárban tartott rendezvénynek aztán híre ment, előbb csak Pest megyében, aztán már azon túl is. Hívtak minket óvodába, iskolába, könyvtárba. Volt, hogy teljes tantestület számára szerveztek továbbképző napot az olvasásról; volt, hogy összevont szülői értekezletet tartottak az óvodai csoportok számára, de szülői munkaközösség is szervezett ilyen alkalmat alsó tagozatos gyerekek szüleinek. Nagyon fontosnak tartottuk megemlíteni, hogy bár folyamatosan mi magunk is hírt adunk ezekről az eseményekről, nem mi szervezzük azokat. Kell, hogy az adott közösségben legyen valaki, aki a szervezést vállalja, hiszen látjuk, hogy a szülői levelező listákon keresztül ők azok, akik igen hatékonyan tudják eljuttatni az információt a szülőkhöz; ők azok, akik a helyi viszonyokat ismerve hatékonyan segíthetnek minket. Valamint szükséges, hogy ezek a közösségek is fontosnak érezzék, hogy szakemberekkel beszélgethessenek a témáról. Nem elég, ha csak mi gondoljuk ezt.

A fentiekén túl hadd tegyek említést azokról a helyszínekről, amelyekben mi a tervezéskor nem gondolkodtunk. Az egyik tulajdonképpen a véletlen műve volt. Egy alkalommal dunántúli kisvárosba hívtak, s az ottaniak úgy tájékoztattak, hogy zömében pedagógusokból áll majd a hallgatóság. Az, hogy kikre számíthatunk, a témakörök kivá-

lasztása miatt fontos. Más és másképp mondunk a szülőknek, máshol vannak a hangsúlyok, mintha szakemberekkel találkozunk. Tehát pedagógusokra számítottunk. Az előadás kezdete előtt néhány perccel, a gyülekezőket figyelve gyanakodni kezdtem. Mint kiderült, jogosan. Ugyanis nem pedagógusok érkeztek, hanem a helyi nyugdíjas klub tagjai. Mikor ez világossá vált számomra, csupán két percünk volt a kezdésig – a program újratervezésére. Igen jó hangulatú, érdeklődő, befogadó közönséggel volt dolgom. De miért is meséltem el ezt? Hálás voltam nekik, ugyanis ők és ez a helyzet adta az ötletet, hogy egy olyan csoportban, a nagyszülőkében kezdjünk el gondolkodni, akik addig nem kerültek a látóterünkbe. Ezen alkalommal vált nyilvánvalóvá, hogy a gyerekek körül sok esetben a nagyszülők azok a személyek, akik rendszeresen jelen vannak. Mint kiderült, a legfontosabbat tudják adni unokáiknak: az idejüket és a figyelmüket, amiből a szülőknek gyakorta kevesebb van. Ráadásul sok esetben rendelkeznek olyan tudással is, amelynek nagy hasznát vehetjük: számos mondókát, dalt, kiszámolót, ritmusos játékot ismernek, sőt, vannak kedvenc olvasmányaik gyerekkorukból. Amire viszont kevésbé van rálátásuk, az a mai könyvtermés. Segítségre ezen a területen szorulnak.

Ezzel el is érkezünk előadásaink olvasás melletti másik témájához, a könyvekhez. Ugyanis az évente megjelenő csaknem 1500 gyerekkönyv között minden érintett számára nehéz az eligazodás. Ezért készítettük el azt az összeállítást, amely a Pest Megyei Könyvtár gyerekrészlegének előző évi legtöbbet kölcsönzött szerzőinek húszas listáját tartalmazza. Ezt végignézve úgy gondoltuk, hogy pusztán a neveket felsorolni kevés. Mert gyakran például csak a sorozatokat ismerik az érintettek, de különösen az ismeretterjesztő könyvek esetében a szerzők neve nem cseng ismerősen. Fontos, hogy nem adott műveket tartalmazó, hanem szerzői listákat állítottunk össze. Tapasztalataink szerint – a felnőttekhez hasonlóan – a gyerekek is szeretik a sorozatokat, és ezzel a kiadók is számolnak. Nem véletlen, hogy egy sikeres könyvnek előbb-utóbb a folytatása is megszületik. A lista összeállításával célunk az volt, hogy kézzel fogható segítséget nyújtsunk. Az érdeklődők számára készítünk egy prezentációt is a listára került szerzőkről és könyveikről, hogy majd a könyvtárban vagy a könyvesboltban könnyebb legyen a választás. De nem mindig és nem minden esetben kerül sor vetítésre. Különösen a kisebb településeken törekszünk arra, hogy a helyi könyvtárról is néhány gondolat erejéig essék szó. Az előadások előtt elmegyünk oda, és az ottani kollégával a település saját állományából kiválogatunk egy-két doboznyi könyvet, ami egyrészt a listán szereplő szerzők műveit, másrészt az általunk ajánlott könyveket tartalmazza. Tapasztalataink szerint a hallgatóság ilyenkor szokott rácsodálkozni arra, hogy saját települési könyvtárunk is mi mindennel rendelkezik, érdemes tehát beiratkozniuk a könyvtárba.

A tapasztalatokról

Hogy egy-egy rendezvényen hány résztvevőre számíthatunk, nem tudjuk előre megmondani. Látjuk, hogy legtöbb esetben a helyi szervező meggyőző erején, a hirdetési lehetőségeken múlik a dolog. Kistelepüléseken, óvodákban, iskolákban szülők számára tartott rendezvényeken 10 és 25 fő között mozog a résztvevők száma. Ha tanári kar számára szerveznek továbbképző napot, akkor úgy 50 fővel lehet számolni. A legnépesebb közönséggel – alkalmanként 100-120 résztvevővel – a megyei könyvtárak által szervezett könyvtáros továbbképzéseken találkoztunk.

Az előadások időtartamát minden esetben a szervezők kéréséhez, a közönség igénye-
ihez igazítjuk. Szülők előtti megszólalásra egy órát tervezünk; tantestület esetében volt,
hogy három órát szántunk a témára. Látjuk, hogy a tervezett időkerethez képest gyakran
„ott ragadnak” az érdeklődők. Ennek elsősorban az az oka, hogy bár mi magunk az idő
kétharmad részében beszélünk, az egyharmadát a kérdésekre, beszélgetésre szánjuk, min-
dig nagy hajlandóság mutatkozik a felmerülő kérdések megvitatására. Az együtt töltött
időnek számomra ez a legizgalmasabb része.

Hadd említsek néhányat a felmerült kérdések, hozzászólások közül:

- Nem szereti, ha egy könyv illusztrált, ezért gyerekei számára inkább illusztráció
nélküli könyveket választ.
- Segítséget kér, mert az esti mesélésnél nem tud olyat mesélni, ami mindkét gyerme-
kének megfelelő lenne. (2 és 4 éves kislányokról van szó).
- Idegen nyelven született, fordított művet nem adna gyermekének, csak olyat, ami
magyarul íródott.
- A mesehallgatást az óvodában kérdéssel, feladattal nem törik meg, a mesehallgatás
szentségének megtartására törekszenek.
- Nem járnának-e jobban a gyermekeim, ha személyes felolvasás helyett hangos-
könyvvel oldanám meg az esti mesét, mert én magam nem tudok jól olvasni?

A résztvevők életkora igen nagy változatosságot mutat. Egy baranyai településre az
ottani olvasókör kezdeményezése kapcsán jutottunk el. A legfiatalabb jelenlévő egyhóna-
pos volt itt, a legidősebb résztvevőnk életkorát nyolcvan évre becsültük. Ahol újszülötten
együtt érkeztek az előadásra, ott a szülőkön kívül a nagyszülők egyike is jelen volt, így egy
családból három generáció képviseltette magát.

A kezdeményezés az induláskor a „*Szülői értekezlet*” a *könyvtárban* munkacímet kapta.
Azután ez rajta is maradt. Idézőjelbe tettük a szülői értekezletet, tudva, hogy lehetnek a
kifejezésnek mellékszöngéi. Mindig az adott helyszín szervezőjére bízunk, miként hirdeti
meg az eseményt. Volt, aki a *Szülőknél az olvasásról*, vagy *Amit az olvasásról tudni érdemes*
címet választotta.

Mi magunk a legelső rendezvényünkhöz készített plakátunkra az előadás címének,
helyszínének, időpontjának megjelölésén túl néhány témát, kérdést is feltüntettünk. Meg-
jelöltük azokat a témaköröket, amelyekre mindenképp fel kívántuk hívni a figyelmet.
Aki igényelte, annak elküldtük a plakát biankó változatát, de voltak, akik saját plakátot
készítettek. Más rendezvényekhez hasonlóan fontos, hogy minden létező információs
csatornát igénybe vegyünk a híradáshoz: a helyi újságot, rádiót, tévét, a szórólapozást.
Igen fontos a lezajlott eseményről való beszámoló is, mert az a helyi szakemberekre, az ő
tudásukra, a könyvtárra irányítja a figyelmet, valamint felvilágosítást ad arról, hogy kihez
forduljon az érdeklődő, akinek segítségre van szüksége.

A rendezvények hatásáról

A Dunakanyar egyik településének óvodájából néhány hónappal a rendezvény után
érkezett egy levél, amelyben beszámoltak arról, hogy az óvoda két nagyobb csoportján
kívül több szülő is beiratkozott a könyvtárba.

Saját intézményünkben a tavasz során tartott első előadásunk után a szerzőket bemu-
tató prezentáció anyagát kinyomtattuk, ennek alapján a megyei könyvtár előcsarnoká-
ban készítettünk egy kiállítást. Intézményünk – jellegéből és hagyományából adódóan

– számos klubnak, szakkörnek, foglalkozásnak ad otthont, amelyekre igen nagy számban érkeznek családok. A gyerekeikre várakozó szülők között nagy népszerűségnek örvendett az összeállítás. Nemrégiben egy iskolai könyvtár is felhasználta diáinkat intézményük olvasásról szóló rendezvényéhez.

Hogy az előadásokon résztvevők konkrét, kézzel fogható segítséggel távozzanak, különböző ajánló listákat készítettünk. Ezek az eltérő életkorú gyerekeknek, fiataloknak vagy speciális élethelyzetben lévőknek készült könyvajánlók. De gyermekkönyvtárosaink összeállítottak a szülőknek, szakembereknek egy könyvek közti eligazodását segítő internetes ajánlólistát is, ahol könyvkritikákat, kiadói oldalakat, meseösszeállításokat, diafilmeket találhatnak az érdeklődők.

Ezen alkalmakkor mindig szót ejtettünk a bábozásról, a japán papírszínházról, igyekeztünk ezeket az eszközöket új megvilágításban, felhasználási körüket az olvasásfejlesztés szempontjából megmutatni.

Megtapasztaltuk, hogy a számunkra, könyvtárosok számára evidensnek tűnő módszerek, ismeretek nem mindenki számára azok; hogy rendelkezünk olyan speciális tudással, amellyel a környezetünk hasznára lehetünk, amivel segíthetjük a közösséget, amelyben élünk. Hogy az óvodák, iskolák olyan partnert látnak bennünk, akit érdemes segítségül hívni, mert – mint ahogy azt a pedagógusok megfogalmazták –, tőlünk jobban elfogadják a szülők ezeket az ismereteket.

Bízunk benne, hogy más könyvtárak is látnak fantáziát a kezdeményezésben, és meghirdetik saját előadásait. Olyan területről, témáról van szó, amelyre tevékenységünkben, intézményeink profiljából adódóan van rálátásunk. Ismerjük a könyvkiadókat, figyeljük a megjelenő kiadványokat, egyben egymást segítő szakmai közösség tagjai vagyunk. Nagy örömünkre szolgált, hogy volt olyan kisvárosi könyvtáros, aki maga megszervezte és megtartotta saját olvasói számára az előadást. Sőt, Erdélyből, Kézdivásárhelyről érkezett a visszajelzés, hogy egész előadásorozatot indítottak a témában, és az előadásokat a környező falvakba is hívják.

Kollégáimmal együttműködve, csapatmunkában találtuk ki és valósítottuk meg az előadásokat. Hadd mondjak ezért köszönetet Nincsevic Klárának, Fucskár Erikának, Bors Anikónak, Királyné Dorogi Edinának és Bétéri Nórának. És természetesen minden érdeklődő számára szívesen adunk segítséget saját előadásaik beindításához.

Péterfi Rita

EMMI-TÁMOGATÁS AZ ORSZÁGOS DOKUMENTUM-ELLÁTÁSI RENDSZERNEK

Meghívásos pályázat keretében 66 millió forinttal támogatja az Emberi Erőforrások Minisztériuma az Országos Dokumentum-ellátási Rendszert (ODR). A Magyarország minden településén, bármelyik könyvtárban igényelhető szolgáltatás lehetővé teszi, hogy az 55 ODR-szolgáltató könyvtárban őrzött dokumentumok (könyvek, folyóiratok, kép- és hangfelvételek) mindenki számára gyorsan elérhetővé váljanak. Az elnyert összegből az 54 támogatott könyvtár új dokumentumokat vásárolhat. A támogatás felhasználásának határideje: 2016. december 31.

(A támogatott könyvtárak és az elnyert összegek jegyzéke a kormany.hu weboldalon érhető el.)

Újabb adatok a *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* c. kiadvány történetéhez: a 3. kötet, az 1945- utáni korszak munkálatairól és kéziratáról

Kovács Máté és tudományos munkaközössége a magyar könyv- és könyvtártörténet számára két alapvető kézikönyvet publikált a Gondolat Kiadó gondozásában, amelynek címe *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* (1) *az államalapítástól 1849-ig* és (2) *1849-től 1945-ig*. A két kötet 1963-ban, illetve 1970-ben jelent meg.¹ Mindkét kötet Nívó-díjat kapott, a szakma és a társadalomtudományi kutatások világában ismertté vált.

A munka azonban a két kötettel nem zárult le. Kovács Máté tervei között kezdetektől szerepelt az 1945 utáni korszak feldolgozása is, amit ma már a 3. kötet anyagaként tartunk számon. A második világháborút követő korszak összegzését részben egyetemi előadásai számára kezdte meg, ugyanakkor mint a korszak könyvtárügyének aktív résztvevője, a kor dokumentumait és vonatkozó sajtóközleményeit gyűjtötte. Majd a korszak elemzését egy jelentősebb tanulmányban, a *Magyar Könyvszemle* 1960-1961. évfolyamainak három egymást követő számában, három részben publikálta.² A kérdést történelmi, társadalomtörténeti, a könyv- és könyvtári kultúra szélesebb dimenzióiba helyezve a kandidátusi disszertációjában,³ a disszertáció elkészítésének időhatáráig (1967), széleskörű elemzés keretében feldolgozta. E munka egyben az Antológia 1945 utáni korszakának munkálataihoz évtizedeken keresztül végzett alaposítását is jelentette. A 3. kötet munkálatai meg is kezdődtek, és a rendelkezésre álló dokumentumok bizonyossága szerint Kovács Máté halálát megelőzően a befejezéshez közeledtek. A kötet kézírata azonban az elmúlt év őszéig nem állt rendelkezésünkre.

A Kovács Máté Alapítvány – mint Kovács Máté szellemi hagyatékának gondozója – 2006-ban a centenáriumi megemlékezésre készülve az alapítvány elnökét arra kérte, hogy az OSZK-ban őrzött hagyatékra alapozva végezzen feltáró kutatást az Antológia munkálatairól, ennek eredményét Tóth Gyula két tanulmányban is közzétette. Ezek egyike, egy részletes tanulmány a 2006-os, 100 éves születési évforduló alkalmából 2007-ben publikált emlékkötetben⁴ jelent meg. Egy rövidebb közlemény a Könyvtári Figyelő 2008-as évfolyamában⁵ látott napvilágot. Az utóbbi tanulmány az értékes problémátörténeti elemzésekre még hangsúlyosabban kitért. Kovács Máté bibliológiai felfogásával kapcsol-

latban rávilágít a téma komplex feldolgozását megalapozó koncepció elméleti alapjaira. A kutatás sok értékes információt tárt fel az 1945 utáni korszak anyagáról, a 3. kötet sorsáról és elkészültéről. A tanulmány számos fontos dokumentumot is közölt az emlékkötetben,⁶ de a feltehetően 1969-re már elkészült kézirat akkor nem került elő. Mindazonáltal sem az elnök, sem a kuratórium nem tekintette ezt az eredményt véglegesnek.

Az iratokból nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a 3. kötetbe sorolt 1945 utáni korszak feldolgozásának terve már 1957-ben, a kiadvány első tervezetében a kezdetektől a jelenkorig terjedő időszakot felölelő koncepció része volt. A munka előrehaladtával az anyag bősége miatt a szerkezet folyamatosan változott, végül az egykötetes terv 3 kötetre tagolódt, és az akkori elképzelés szerint 1969-ben a harmadik kötet anyaga is készen volt. Erre vonatkozóan Tóth Gyula tanulmánya bőséges információt ad. A megjelenés még feltáratlan okok miatt elhalasztódott, és a kézirat utolsó, 1970-es megjelenésre tervezett variánsának lezárása Kovács Máté váratlan halálával leállt. Utódainak a folytatásra vonatkozó tevékenysége még szintén feltáratlan. Sajnálatos módon mára Kovács Máténak a kötetben dolgozó egykori munkatársai már nincsenek velünk, hagyatékuk feldolgozásra vár. Az egyetlen élő személy, aki a korábbi kötet munkatársa volt, Dér Mária pedig a Kovács Máté halála után következő időszakban már nem vett részt a programban, tehát információkkal sem rendelkezik⁷.

2013 őszén Kovács Máté családjának iratai között váratlanul előkerült egy csomagban 10 db jelentős mennyiségű dokumentumot tartalmazó dosszié. (Listáját ld. az 1. sz. mellékletben.) Már akkor, az első gyors tájékozódás alapján feltételeztük, hogy az anyag az Antológia 3. kötetének anyaga lehet. Az Alapítvány kuratóriumának beszámoltunk erről a 2014. évi első kuratóriumi ülésen. A kuratórium javasolta a kézirat alapos áttanulmányozását. Ez meg is történt, és a kuratórium 2014-es őszi ülésére részletes ismertetés készült róla, amelyet a kuratórium megtárgyalt, és a kézirat további sorsára vonatkozóan döntést hozott.⁸ Ezeket az újabb információkat szeretném itt a kuratórium kérésére összefoglalni, és a szakma számára publikálni.

A dossziék áttanulmányozása után mind az anyag tartalma, mind az egyéb adatok alapján meggyőződéssel tételezhetjük fel, hogy ezek a dokumentumok az Antológia 3. kötetének anyagából fennmaradt iratanyagok. A dossziék teljes átvizsgálása után az is joggal feltételezhető, hogy ez az anyag az Antológia 3. kötet munkálatainak Kovács Máténál levő végső fázisa, amely az 1970. évi kiadásra készült.

Az eddig rendelkezésre álló források alapján biztos, hogy a 3. kötet megjelentetéséről a Gondolat Kiadó és Kovács Máté között tovább folyt az egyeztetés. A feltételezést valószínűsíti egyrészt a Gondolat Kiadónak 1969. július 30-án kelt, az anyagban (6. sz. dossziében) található levele, amely ugyan a terv elfogadásáról, de csak a korszak egy szakaszára vonatkozó döntéséről küld értesítést

*„Értesítjük, hogy A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1949-1960. c. kötethez írt bevezetést és fejezetbevezetőket cca 8 ív terjedelemben Kiadásra elfogadtuk.
1969. július 30.*

*Aláírás Havas Ernő
Ügyintéző Sármezyéné”*

A koalíciós korszak (1945-1948) itt nem szerepel, amelyet Kovács Máté korszak tagolásában a Tóth Gyula által idézett dokumentumokban elkülönít, és lehet, hogy külön tárgyalás alapját képezte, viszont Kovács Máté további korszaktagolásában 1949-1956 és 1956- szerepel, de semmiképpen nem 1949-1960. A folyamatban lévő tárgyalásokat bizonyítja és Kovács Máté elképzelését rögzíti a hagyatékban található és Tóth Gyula által az emlékkönyvben közölt 210/49/84. sz. irat, amely azonban arról is tanúskodik, hogy a megjelentetést elősegítendő lehetséges megoldásnak látta, hogy a korszak 25 éves évfordulójára és egyben a magyar könyv- és könyvtári kultúra 25 éves jubileumára a szakma ünnepi kiadványaként jelenjen meg 1970-ben. Úgy tűnik, a Gondolat Kiadóval a tárgyalások nem voltak kielégítőek, ezért Kovács Máté más megoldást keresett, más kiadóhoz fordult. Nemes Ivánhoz, a Népművelési Propaganda Iroda megnyeréséhez fűzött reményeket. Az iroda kézírásos címével egy dossziében (6. sz. dosszié) található egy négyoldalas feljegyzés, amely ismerteti a kéziratot, és utal a Gondolat Kiadó által felvetett kiadási nehézségekre.

FELJEGYZÉS A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR A MAGYAR TÁRSADALOM ÉLETÉBEN c. tanulmány és dokumentumgyűjtemény 3. kötetének kiadásáról az 1970. évi ünnepi kiadványok között

„A 3. kötet 1945-től napjainkig ad összefoglaló képet a hazai szocialista olvasási, könyv- és könyvtári kultúra fejlődésének negyedszázadáról. A kötet kéziratának minden része, tehát a bevezető tanulmány, a dokumentum-szemelvények és a bibliográfia együtt van, s a meghatározandó terjedelem keretétől függően 3-4 hónapos szerkesztési munkával véglegesíthető. Ez alatt a szükséges képanyag is összegyűjthető. A végleges kézirat, mintegy 50 szerzői ívet igényelne ... jelenleg az összegyűjtött ill. a megírt anyag ennek hozzáférhetőlegesen a kétszerese. Ami megfelelő tömörítéssel és rostálással, mintegy 50 ívre rövidíthető. Ebből tanulmány kb. 11-12 ív a szemelvények és jegyzetek 27-28 ív lehetne. Ebhez még kb. 3 ív kép és 2 ív név- és tárgymutató, ill. tartalomjegyzék jönne ... A kötet tartalomjegyzékét mellékelem.

Végül jelzem, hogy a Gondolat Kiadó a szóbanforgó 3. kötet kiadását nem tervezték és tervezi, mert a Nemzeti könyvtár sorozat kifejezetten a múltunk művelődéstörténeti jellegű dokumentumait, ill. feldolgozását tartalmazza. Így a sorozatba a fejlődésünk legújabb szakaszával foglalkozó nem illeszkedik bele.

1969. június 18.”

(KM írógépén és autográf változat is.)

...

Ugyancsak itt az anyagban található Kovács Máté címlapterve kézírásos javításaival

*Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében
/1945-től napjainkig/
Válogatta, szerkesztette,
bevezető tanulmányt írta
Kovács Máté
A gyűjtésben és jegyzetek összeállításában
közreműködött
Dér Mária, Fodor Zoltán, Voit Krisztina*

A legfontosabb az a három dosszié (7., 8., 9. sz.), amely a véglegesített szemelvényanyagot tartalmazza. A dossziék főcíme, példányminősítése és szerkezeti tagolásának jelölése, (*Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1945-től napjainkig* 1. példány. II., III., IV. rész) mind Kovács Máté kézírásával készült, és a dosszié tartalmát hitelesen azonosítja. A főcímet követő részcímei (*Művelődéspolitikai, könyvkiadás; Bibliográfia, könyvtáriügy; Könyvtárak*), amelyek feltehetően a szerkesztés során kerültek rá más kézírással és a szerkesztés során még tovább bővültek, megfelelnek a belső tartalomnak. A dossziékban valóban a kötet megfelelően csoportosított szemelvényanyaga található. Ez a tervekben szereplő kötet törzsanyaga. (ld. a 2. sz. mellékletet.)

A gondosan kiválogatott szemelvényanyag témacsoportokba szerkesztett és jegyzetekkel ellátott anyag, de sorszámozva, egybeszerkesztve még nincs. A szerkesztett szemelvényanyag egyes csoportjait 90 százalékban a téma megnevezését tartalmazó előzőklap választja el. A részben elkészült tartalomjegyzék és a különböző tartalomjegyzék-tervek is tükrözik ezt a beosztást. A szövegek közlés forrását pontos bibliográfiai leírás formájában közlik a szemelvény végén. Tehát a szemelvények kiválasztása és pontos forrásmegjelölése, tematikus szerkesztése elkészült, jegyzetelése mintegy kétharmad részben befejeződött.

Tematikus szerkezete teljes egészében megfelel a Tóth Gyula tanulmányában közölt, Kovács Máté által a munkatársak számára javasolt „*Szerkesztési elvek*” keretében kifejtett tematikus rendező elvnek, amelyet az első két kötetben is érvényesítettek. Nem tartalmaz azonban belső korszakolást, bár Kovács Máté ezzel is foglalkozott az emlékkötet tanulmányában idézett tervszerint. Feltehetően a megadott terjedelmi korlátok miatt az anyag további tagolása nem tűnt ésszerűnek.

Kovács Máté bevezető tanulmányának fogalmazványa a 10. dossziében található. Ez az anyag – bár nem jelöli – az anyag I. részének is tekinthető. Ugyancsak itt vannak a végső fogalmazványhoz előkészített korábbi fogalmazványok, nyersanyagok is. Főként a disszertációjának vonatkozó részei korrekciókkal és beillesztett kézírásos és saját írógéppén készült kiegészítésekkel.

A 2. sz. mellékletben közölt részletes tartalomjegyzék a rendelkezésre álló dokumentumok alapján jelenleg egybeszerkesztett változat. A kiindulást a Kovács Máté által elkészített tartalomjegyzék-tervezet szolgálta. Ott, ahol szükséges volt, a dossziékban található anyag alapján egészítettük ki. Ezek a részek az *E/Könyvtáriügy* fejezettel kezdődnek, eredetileg itt nem közölték a terjedelmet jelölő lapszámot, de az összeállított szemelvényanyagon megadott pontos lapszámokból az megállapítható. Ez a teljes anyag áttekintését segítő tartalomjegyzék pontos képet ad az anyag tartalmáról és szerkezetéről, valamint a kézirat teljes terjedelme is megállapítható ebből és a kézirat alapján. A kézirat terjedelme összesen kb. 962 oldal⁹, összesen mintegy 1000 lap. Az anyagban található (6. sz. dosszié) Kovács Máté végleges terjedelemszámításai is három variánsban.

Tehát a 3. kötet, immár a korszak 25. évfordulójára tervezett ünnepi kiadvány törzsanyagaként elkészült. A jelen anyagban azonban nem található a tervekben és a korábbi kötetekben fontos részt képező bibliográfia. Kovács Máténak egy, a munkatársakhoz intézett körlevele, amely a kézben lévő anyagokat az 1970-es megjelenés biztosítása érdekében 1969. szeptemberére kérte¹⁰, jelzi, hogy a munkálatok folyhattak. Ezeknek az anyagoknak a további sorsa reményeink szerint a későbbiekben még tisztázható, és a következő nemzedék javára fordítható.¹¹

A jelenleg kezünkben lévő anyag további sorsáról a kuratórium úgy döntött, hogy azt mint a korszak jelentős szellemi értékét, mielőbb a szakmai nyilvánosság számára hozzáférhetővé kell tenni. Éppen ezért további munkálatokat a kiadványon nem javasol, hanem ezt mint hasonmást digitális formában elérhetővé kívánja tenni. Annál is inkább, mert az 1945 utáni korszak feldolgozásának hiányára rámutatnak a felmerülő újabb igények¹² is.

Ezzel az anyaggal az Antológia 1-2. kötetének szellemében az eredeti koncepció teljes egészében elkészül, és a mai lehetőségeink szintjén lezárul. A kézirat alapján megállapíthatjuk, hogy az anyaggyűjtés, válogatás és szerkesztés kész, a bevezető tanulmány az eredeti koncepció szellemében a kézirat alapján véglegesíthető.

Így a szerkesztőnek, Kovács Máténak és közreműködő munkatársainak, Dér Máriának, Fodor Zoltánnak és Voit Krisztinának megadjuk a munkájukért az őket megillető tiszteletet és korrekt megbecsülést. Ugyanakkor a szakma nyilvánossága számára a további kutatásokhoz viszonylag gyorsan hozzáférhetővé tesszük az eredményeit.

A bibliográfia megoldását egy új kiadványra kell hagyni. Az Antológia első két kötete láthatóan iskolát teremtett, és öröndetes, hogy az új igény ezen a nyomon halad. Az új kiadványnak mégis önálló utat kell járni. A mai kor nyilván meghatározza jelenlegi szempontjait. A Kovács Máté szerkesztésében elkészült kézirat a terjedelmi korlátok miatt válogatás, ugyanakkor olyan értékelés is, amely a korszak további történeti kutatása számára irányadó. A kötet által dokumentált nemzedéknek pontosan az a nagy értéke, hogy erős korlátok között is képes volt kiemelkedő eredményt elérni, és a társadalom más területein meglévő limitekhez képest a korlátokon túllépni.

Az újabb, napjainkig terjedő kutatások a jelen történelmi távlatból új szempontokat is felvethetnek mind a bibliográfia, mind a forrásgyűjtés és -elemzés területén. A mai távlatokból a korszak belső, differenciáltabb tagolására is lehetőség nyílik. A korszak szélesebb történelmi összefüggéseinek folyó történeti feltárása és új eredményei tágabb teret adnak, egyrészt a korlátok ellenére elért teljesítmények kiemelésére, másrészt a negatív hatások és limitek befolyásának tényekre alapozott elemzésére.

Mindenképpen öröndetes, hogy a történeti kutatások ismét figyelmet kapnak. Ez egybevág a Kovács Máté Alapítvány évtizedes törekvésével. Az alapítvány a fiatal generáció ösztönzésével folyamatosan törekszik a közelmúlt történetének feltárására, a magyarországi könyv- és könyvtártörténet forrásainak megismertetésére, a forráskutatás tudományos módszereinek átadására. Éppen ennek a célnak megfelelően az alapítvány alakulását követően egy koordinált távlati kutatási tervjavaslattal megkereste a nemzeti könyvtár vezetését. Az együttműködésnek a jövőben is helye van, s ebben a Kovács Máté Alapítvány a hazai könyvtártörténeti kutatás területén lehetőségei szerint partner.

Kovács Ilona

1. sz. melléklet

**Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c.
Antológia 3. kötet hagyatéki anyaga
A dossziék címének jegyzéke**

1. 1945-1962. Könyvtári kultúra. [A cím Kovács Máté kézírásával.]
2. Olvasás – bibliográfia – másodpéldány. [A cím idegen kézírással.]
A könyv és könyvtár c. Antológia 3. kötetének szemelvényanyaga [Kovács Ilona jegyzete 197? Bent: tartalomjegyzék terv, terjedelem terv + szemelvények]
3. B/ Könyvkiadás – másodpéldány. [A cím idegen kézírással.]
4. Címlapterv és egyéb [A cím KI kézírásával. Vékony dosszié 197?]
5. A könyv és könyvtár 1945-1967. 2. kötet. A bevezető tanulmány: kéziratai, olvasópéldányai. Kiegészítések. [A cím KM kézírásával. 1. példány áthúzva.]
6. A könyv és könyvtár. 3. kötet terve. [A cím KM kézírásával.]
Benne a korábbi kötetek tervével, tartalomjegyzékével. Levelezés a kiadóval, Válaszlevél a terv elfogadásáról... Körlevél a munkatársaknak az 1970. évi kiadásról.]
7. Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1945-től napjainkig
1. példány. II. rész [A cím KM kézírásával.] Művelődéspolitikai, könyvkiadás. [Idegen kézírás. Benne másik dossziében szemelvények, alfejezetekre osztó elválasztó lapokkal.]
8. Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1945-től napjainkig
1. példány III. rész [A cím KM kézírásával.] Bibliográfia, könyvtárügy. [Idegen kézírással. Benne szemelvények alfejezetekre osztó elválasztó lapokkal.]
9. Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1945-től napjainkig
1. példány. IV. rész [A cím KM kézírásával.] Könyvtárak. [Idegen kézírással. Benne szemelvények.]
10. A könyv és könyvtár. 2. kötet 1945-1967. Szemelvények. Bevezetés. [A cím KM kézírásával. Benne bevezető tanulmányhoz gépirat KM javításaival és példányai, háttéranyagok, KM kézírásos feljegyzései.]

Budapest, 2014. január 30.

2. sz. melléklet

**Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében
1945- 1970 ¹³
/Tartalomjegyzék/**

B E V E Z E T É S

.....

A/ MŰVELŐDÉS ÉS TÁRSADALOM¹⁴

A z ú j p o l i t i k a e l ő z m é n y e i

Keresztúry Dezső: helyünk a világban

5,5 l.

Ortutay Gyula: művelődés és politika

2,5 l.

Révai József: A népművelési munka valamennyi Formáját fel kell használnunk

kultur-Forradalmunk továbbfejlesztésére	5,5 l.
A szocialista művelődéspolitikai alapvetése	
A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei [Ezt a dokumentumot ld. később az F./ KÖNYVTÁRAK FEJEZETBEN]	
Kádár János: A szocializmus teljes felépítésének feladatai	7 l.

B./ AZ OLVASÁSI KULTÚRA KISZÉLESEDÉSE ÉS ELMÉLYÜLÉSE

Vita a kulturkalóriáról	
Háy Gyula: Követeljük a kulturkalóriát	4,5 l.
Írók, könyvkiadók, szellemi vezérek csatlakoznak A kulturkalória mozgalomához	4,5 l.
Jöjjön a kulturkalória!	2,5 l.
Az új olvasóközönség alakulása	
Czibor János: Küzdelem az új olvasóközönségért	4,5 l.
Böloni György: Könyv és olvasóközönség	3 l.
Hegedüs Géza: Olvas a magyar vidék	3 l.
Tamás István: Olvasó ország	3 l.
Olvasómozgalmak	
Több olvasót!	5 l.
Kondor Istvánné: Az olvasómozgalomról	3 l.
Vértessy Miklós: Az olvasómozgalom javaslatai A könyvtárost illeti a szó	3 l.
Író-olvasótalálkozók	
Fekete Gyula: Nem rám tartozik - nem tartozik rád?	2,5 l.
Köves József: Közös ügy - közös érdek	3,5 l.
Kiss Tiborné: Új formák, új módszerek	3,5 l.
Könyv és művelődés	
Darvas József: Olvasó nép vagyunk?	4 l.
Horváth Ádámné - Kemény István: Kik olvasnak és mit?	7,5 l.

Olvasás és olvasóember	
Benedek Marcell: Az olvasás lélektana	7,5 l.
Takács Menyhért: A gyors olvasás problémája	6,5 l.
Simon Mária Anna: A szépirodalom hatásának vizsgálata	5 l.
Hunyadi Piroska: Olvasáspszichológia, olvasástípusok	2 l.

C../KÖNYVKIADÁSUNK FEJLŐDÉSE

Köpeczi Béla: Az új magyar könyvkiadás tizenöt éve.	8 l.
Nyomdászat, papírellátás	
Földi László: Tíz esztendő eredményeiről.	9 l.
Gallai Katalin: Papírfogyasztásunk távlati terve.	7 l.
Háiman György: A magyar nyomdaipar fejlődéséről.	3 l.
Könyvművészet és bibliofília	
Hincz Gyula – Lengyel Lajos: Előszó. A szép magyar könyv. 1961.	5 l.
Kaes Gyula: A modern magyar könyvművészet néhány kérdése 1966.	16 l.
Sorozatok - tömegkönyv	

Párcer Ferenc: Korszerű zsebkönyvkiadás.	5 l.
Haiman György. Bibliofília és tömegkönyv.	6 l.
T a n k ö n y v e k , s z ó t á r a k , l e x i k o n o k	
Paragh László: Állami tankönyvkiadásunk tíz éve – Tíz éves a Tankönyvkiadó.	5 l.
Propper László: A hazai szótárkiadás helyzete.	6 l.
Haas Károly: Lexikon kiadásunk érdekes tervei.	5 l.
K ö n y v t e r j e s z t é s	
Zalai Imre: Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 10 esztendeje..	5 l.
Doroszlai Ferenc: Az 1962. évi műszaki könyvnapok néhány tanulsága.	7 l.
Varga Sándor: A könyv a mai falu életében.	9 l.
Vass Imre: A szövetkezeti könyvterjesztés helyzete és feladatai Csongrád megyében.	3 l.
Sárkány Pál: Megvalósulás útján a termelőségterjesztés kézikönyvtár.	6 l.
Jászberényi József, a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat igazgatójának a f.hó 6-án tartott értekezletünk résztvevőjéhez írt levele. E levélben közöltek felszólalásnak szánta, de elmondására nem került sor.	7 l.
A k ö n y v ü n n e p e	
Tóth Dezső: A könyv demokratizmusa.	4 l.
A m a g y a r k ö n y v k ü l f ö l d ö n	
Gábor István: Tíz éves a Corvina.	5 l.

D./ BIBLIOGRÁFIA ÉS DOKUMENTÁCIÓ

A b i b l i o g r á f i a h e l y z e t e é s m a i p r o b l é m á i	
N e m z e t i b i b l i o g r á f i a k é r d é s e i	
Magyar Könyvészet 1945 - 1960. Előszó	11 l.
Dezsényi Béla - Falvy Zoltán - Fejér Judit: A magyar sajtó bibliográfiája - 1954. Előszó.	2 l.
A s z a k b i b l i o g r á f i a h e l y z e t e é s p r o b l é m á i	
Szentmihályi János: Társadalomtudományok szakbibliográfiájának néhány kérdése	23 l.
A b i b l i o g r á f i a m u n k a s z e r v e z é s e	
Kovács Máté: Az Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet megnyitása	8 l.
Az Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet ajánlása	3 l.
A bibliográfiai munka koordinálása. 11-1-25/1954. VI.25./Np.M.sz. utasítás	2,5 l.
Bélley Pál - Gombocz István - Waldapfel Eszter: A varsói nemzetközi bibliográfiai konferencia 5,5 l.	
A d o k u m e n t á c i ó é s a s z a k i r o d a l m i t á j é k o z t a t á s f e j l ő d é s e	
A d o k u m e n t á c i ó a l a p k é r d é s e i	
Kovács Máté: Tudománypolitika és tájékoztatástudomány	6 l.
Polzovics Iván: Dokumentáció és információ	15 l.
Győre Pál: A tudományos tájékoztatás szakembereinek műveltsége és a tájékoztatási munkakörök	13 l.
A d o k u m e n t á c i ó s z e r v e z e t e	
Lázár Péter. A dokumentáció szervezete Magyarországon	12 l.

A szakdokumentáció és helyzete és kérdései

Jánszky Lajos: A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon	4,5 l.
Gortvay György: Az Orvostudományi Dokumentációs Központ tevékenysége	5,5 l.
Tordayné Péter Erzsébet: Tízéves a Mezőgazdasági Dokumentáció	4 l.
Rózsa György: Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban	6 l.

E./ K Ö N Y V T Á R Ü G Y

Dienes László: Állítsuk tudományos könyvtárainkat a szocializmus építésének szolgálatába. 1951.
Barabási Rezső: A könyvtárosi munka néhány kérdése. 1955.
Szekeres Pál: Gyorsítsuk meg a szocialista könyvtárelmélet kibontakozását, 1962.
Láng Imre: A tudományos és szakkönyvtári gyűjtőkori kódex munkálatai. 1965.
Tóth József: A művelődési házak és a könyvtárak együttműködésének lehetőségei. 1966.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 2042 – 13/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről. 1952.

Kovács Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései. 1953.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról.

Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései, és művelődéspolitikai jelentősége. 1956

Zalai Zoltán: Az egységes magyar könyvtárügy felé. 1951.

Mátrai László: A magyar könyvtárosegyesületről. 1958.

Kovács Máté: Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács eddigi munkája és további feladatai 1965.

Az I. Országos Könyvtárügyi Konferencia határozata. 1952

A II. Országos Könyvtárügyi Konferencia. 1955.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1959. évi beszámolója. 1961.

Tóth András: Egyetemünk könyvtárhálózatának néhány problémája. 1962.

Csapodi Csaba: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. 1965.

Csúry István: Összefoglaló jelentés a debreceni Egyetemi Könyvtár 1966. évi működéséről. 1966.

Havasi Zoltán: Tájékoztató – hálózati és módszertani munka – igazgatás

Módszertani elgondolások és tapasztalatok a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában

Haraszthy Gyula: A Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtára. 1958.

Fodor Zoltán: Tízéves évforduló a mezőgazdasági könyvtárügy történetében. 1958

Walleshausen Gyula: Tapasztalatok az agrárfelsőoktatási könyvtárak együttműködése terén. 1958.

Jánszky Lajos: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ 1962. évi munkája. 1962.

Héberger Károly – Kéki Béla: Időszerű könyvtárpolitikai kérdések. 1966.

E./ K Ö N Y V T Á R A K (folyt.)

A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei. 1962. Bp. OSzK, KMK. 1962.

Vértés György: Az Országgyűlési Könyvtár Magyar Tanácsköztársaság Különgyűjteményéről. 1958

Szilágyi István: A Beloiannisz –gyár újítóinak műszaki könyvtára. 1952.
Simon Mária Anna: Akad. Int. Kvtárakról. (Konkrétum) hsz. Jelentés ?????? Kézírásos cédula gépelt szöveg nélkül. Kiemelve, külön csomagban a 10. dosszié végén. Címe: Az akadémiai könyvtári hálózatról.

Nemes Dezső: A népművelési munka soron levő feladatai. Részletek az 1952. március 17. és 18.-i Országos Népművelési Értekezleten tartott előadói beszédéből. 1952.

Megnyíltak az új megyei könyvtárak. 1952.

Hegedűs András: Az őszi-téli olvasómozgalom kiszélesedéséért. 1953.

Páldy Róbert: A tudományos munka kialakítása a Veszprémi megyei Könyvtárban. 1958.

Szőnyi László: Szakkönyvtári munka a közművelődési könyvtárakban. Kézírtos cédula gépelt szöveg nélkül. Kiemelve, külön csomagban a 10. dosszié végén.

Tóth Gyula: 1963 – könyvtári eredmények Vasi Szemle [Vas Népe]. Kézírtos cédula gépelt szöveg nélkül.

Sallai István: Járási könyvtárak továbbfejlesztésének utja. 1955.

Révész Ferenc: A Szabó Ervin kerületi könyvtárak központosításáról. Milyen feladatok várnak a kerületi könyvtárakra a központosítás után? 1957.

Dobos Piroska: Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban. 1960.

Kordos László: Miskolci eredmények – miskolci gondok. 1965.

Zoltán József: Legnagyobb helyismereti gyűjteményünkről. 1960.

Takáts Miklós: A helyismereti könyvészet szerepe. 1964.

Szente Ferenc: Körzeti könyvtár, igen vagy nem? 1964.

Szabó Gyula: Hogyan működik Borsod megye első körzeti könyvtára? 1965.

Rózsza György: A karácsondi példa, a függetlenített népkönyvtárosok tapasztalatcseréje. 1954.

Berza László: Tanyai könyvtárak helyzete. 1954.

Féja Géza: A sárpilisi népkönyvtárban. 1952.

Tóth Árpád: Községi könyvtárak a tanácsai tulajdonba vétel után. 1961.

Katsányi Sándor: Új kiemelt községi könyvtárak – új gondok. 1964.

Németh Károly: Egy falú – egy könyvtár. 1964.

Petrovay István: Első tapasztalatok a művelődési autóról. 1959.

Katona Jenő: A Balaton menti üdülők könyvtáraiban. 1953.

Rácz Aranka: Gyermekkönyvtáraink helyzete. 1959.

V. Waldapfel Eszter: Iskolai könyvtáraink helyzete és feladatai. 1963.

Kirschner Márton: A kisebb általános iskolák tanulói könyvtárainak átszervezése Csongrád megyében. 1965.

Fábrí Györgyné: Gyermek a nagyvilágban. 1966.

Sárány Lukácsy Sarolta: Már nem gyerek – még nem felnőtt. 1966.

Gévy Ágnes: F fiatalok könyvtári-köréi a Székesfehérvári Megyei Könyvtárban. 1965.

Kiss István: SzOT elnökségi határozat a szakszervezeti könyvtárak munkájáról. 1958.

Kondor Istvánné: Az építőipari üzemek jobb munkájáért. 1952.

Gerő Zsoltné: Üzemi műhelykönyvtárakról. 1954.

Kiss Jenő: A munkásszállások könyvtáiról. 1959.

Arnóth Károly: A szocialista brigádok és az olvasás. 1965.

Szente Ferenc: Milyen legyen a klubkönyvtár? 1966.

Gergely István – Takáts Miklós: Hogyan vált be az első hírlapolvasó? 1965.

Mezei György: Hírlapolvasó Győrött. 1965.

Ughy Jenő: Adatok a falusi lakosság saját könyvvel való ellátottságáról. 1964.

Könczöl Imre: Házi könyvtárak Várpalotán. 1966.

Sebestyén Géza: Új nemzeti könyvtár a várban. 1960.

Kellner Béla – Sallai István – Tombor Tibor: Épül a kaposvári megyei könyvtár. 1962.

Sz[abados] L[ászló]: Mi történt a könyvtárak építése és tervezése terén 1963-ban? 1963.

Kiállítás az Akadémiai Könyvtár új épületének homlokzati terveiből. 1966.

Rác Aranka: Vita a szabadpolcról. 1958.

Babiczy Béla: Mikrofilm –készítés „házilag”. 1958.

Gerő Gyula: A könyvtári statisztika felhasználásáról. 1954.

Horváth Tibor: Vita a tudományos könyvtárak statisztikájáról. 1965.

Barta Gábor: A könyvtári szabványosítás 10 éve. Kéziratoss cédula gépelt szöveg nélkül. Kiemelve, külön csomagban a10. dosszié végén.

Gombocz István: Egyezmény-tervezet a nemzetközi kiadványcsere szabályozására. 1958.

Kovács Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. [1961.

Lázár Péter. A hazai könyvtártudomány helyzete és értékelése. 1. és 5. pont. Kéziratoss cédula gépelt szöveg nélkül. Kiemelve, külön csomagban a10. dosszié végén

Sebestyén Géza: A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve. Mkszle különny. 75-78. p.

Kéziratoss cédula gépelt szöveg nélkül. Kiemelve, külön csomagban a 10. dosszié végén

Fülöp Géza: A könyvtártudományi kutatás helyzete. 1965.

Haraszthy Gyula: Zár szó a könyvtáros-képzésről folytatott vitához. 1954.

Miszi László: Vita a főiskolai könyvtárosképzés néhány kérdéséről. 1954.

Kovács Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése. 1961.

Vadász Ferencné: A könyvtárosképzés rendszere. 1966.

Budapest, 2014. szeptember 13.

JEGYZETEK

1. Könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében
(1.) Az államalapítástól 1849-ig (Összeáll., bev. Kovács Máté. (Közrem.) Babiczky Béla, Fülöp Géza stb.) Bp. 1963. Gondolat, Franklin ny. 758 p., 20 t. (Nemzeti könyvtár. Művelődéstörténet). Bibliogr. összeáll.: Szelle Béla, p. 653-724.
(2.) 1849-től 1945-ig (Összeáll., bev., sajtó alá rend., jegyz. Kovács Máté. (Közrem. Babiczky Béla, Dér Mária stb.) Bp. Gondolat, Franklin ny. 722 p., 18 t. (Nemzeti könyvtár. Művelődéstörténet) Bibliogr. összeáll. Fülöp Géza és Szelle Béla, p. 543-678.
2. Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. 1-3. In: Magyar Könyvszemle . 76. évf. (1960.) 3. sz. p. 229-254., 4. sz. p. 361-391., 77. évf. (1961) 1. sz. p. 1-43.
3. Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában. Kandidátusi értekezés. (Bp. 1967.) Gépírat 467 lev.
4. Tóth Gyula: Adalékok a Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című kötetek keletkezéséhez, Kovács Máté történeti és elméleti munkásságához In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, DENK, 2007. p. 160-183.
5. Tóth Gyula: Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak). In: Könyvtári Figyelő 54. évf. (2008) 1. sz. p. 55-63. A tanulmányt Tóth Gyula a következő sorokkal vezeti be: „A Kovács Máté Alapítvány kuratóriumát régóta foglalkoztatja, hogy a professzor egyik legjelentősebb alkotása, A könyv és

könyvtár a magyar társadalom életében c. antológia 1-2. kötete torzító, mert nem jelent meg a mű harmadik, az 1945 utáni időszakot feltáró kötete. Úgy ítéltük meg, hogy Kovács Máté emlékének ápolásába – és az Alapítvány célkitűzéseibe – beletartozik e hiány pótlásának szorgalmazása, a folytatás elősegítése. A jubileumra készülve Kovács Ilona vetette fel, hogy érdemes lenne összefoglalni a mű keletkezéstörténetét, fogadtatását és felférni a 3. kötet összeállításának, közreadásának lehetőségét. Jelen tanulmányom ennek a vizsgálódásnak újdonság értékű summázatát foglalja össze. A jubileumi ünnepek előadásait tartalmazó kötetben Kovács Máté hagyatékának a kötetek keletkezésével kapcsolatosan feltárt adalékait részletesebben is ismertetem.”

6. Tóth Gyula: Adalékok, i.m. p. 163-172.
7. Dér Mária közlése (2014. október 17.)
8. A kuratóriumi ülések jegyzőkönyvét ld. a Kovács Máté Alapítvány honlapján <http://kovacsmatealapitvany.hu/2014>
9. A beszámozatlan előzklapokkal és jegyzetoldalakkal, valamint Kovács Máté szöveghagyásokra vonatkozó bejelöléseinek beszámítása nélkül.
10. *A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR A MAGYAR TÁRSADALOM ÉLETÉBEN c. kiadványunk 3. kötetének 1970-ben való megjelenésére értesülésünk szerint lehetőség nyílt. Ezért a kötet kéziratának szerkesztését 1969 szeptember végéig be kell fejezni, mert csak ebben az esetben lehet szó arról, hogy a negyedszázados jubileumi év kiadványaként kiadásra kerüljön.*
A kötet készítői számára komoly segítség lehetne, ha a szerkesztésben résztvevők valamennyien mielőbb átnéznék a kötet tervét és sürgősen feljegyeznék észrevételeiket, javasolataikat, ellenvetéseiket vagy kiegészítő elgondolásaikat lehetőleg a kötetterv szerkesztésének sorrendjében.
Kérem, hogy az észrevételeit mindenki lehetőleg augusztus végéig összeállítani szíveskedjék.
Kovács Máté
11. A bibliográfia jövőbeli munkálataihoz a reményeink szerint digitális formában hozzáférhetővé váló Antológia 3. kötetének szemelvényanyagán kívül fontos forrásként hasznosítható Gerő Gyula munkája, a *Magyar könyvtártörténeti kronológia* kiegészítő, negyedik kötete, amely a hazai könyvtárügyi kiadványok (könyvek, füzetek) csaknem teljes jegyzékét tartalmazza, így természetesen az 1945 utáni kiadványokat is.
12. Sonnevend Péter: Terv és remény. A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban (1945-1956). In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 23. évf. (2014) 7. sz. p. 7-14.
13. A tartalomjegyzék közlése a 2. sz. dossziében -talált tartalomjegyzék terv alapján történt. Tartalma megfelel a dossziékban talált szemelvényanyagának és fő és részcím előzőkoldalakkal. Ez a tartalomjegyzék terv eredetileg nem teljes. A hiányzó fejezetek pótlása a dossziékban található, megszerkesztett, kész fejezetek és ott található fejezetcímek alapján, pótlásként kerültek leírásra. A kurzív szövegrészek a pótlások.
14. Az A./ és B./ fejezet szemelvényanyaga az iratanyag 7. sz. dossziéjában 1 példányban található, v.ö. még a 2. sz. dossziében „olvasás” 2. másodpéldányban, a C./ fejezet a 3. sz. dossziében, csak másodpéldányban van meg, a D./ és az E./ fejezet a 8. sz. dossziében első példányban található, v.ö. még „bibliográfia...” 2. sz. dosszié másodpéldányban, F./ fejezet 9. dossziében első példányban található, v.ö. még 1. sz. dosszié „Könyvtári kultúra” fel nem használt szemelvényanyaga., valamint a 10. dossziében egy, a könyvtárakra vonatkozó részletes tartalomjegyzék terv, és egy, a Kovács Máté írógépén készült témalista, ezek támpontot nyújthatnak a *Könyvtárügy és a Könyvtárak c. főfejezet csoportcímeinek elkészítéséhez.*

Összeállította és kiegészítette: Kovács Ilona

A végső kocsmá

Ezzel a címmel jelent meg 2014 karácsonya táján Kertész Imre legújabb könyve. A Nobel-díjas írónak ez a kötete öt részből áll, sorrendben: *Nyílt titkok (Feljegyzések)*, *A végső kocsmá (Első nekirugaszkodás)*, *Trivialitások kertje (Feljegyzések)*, *A végső kocsmá (Második nekirugaszkodás)*, *Exit*. A két feljegyzés-fejezet napló, 2001-től 2009-ig, a két végső kocsmá regény, az *Exit* pedig elkészítés az írástól.

Ezekből a naplóból és a két regény-változatból sok mindent megtudhatunk az író mindennapjairól, Magdiról, második feleségéről, alkotó módszeréről, viszonyáról Budapesthez, Berlinhez, Nobel-díjáról, helyzetéről irodalmunkban, a zsidóság kérdéseiről, regénybeli hősei és alkotójuk kapcsolatáról stb. Ez utóbbi azért is különösen érdekes, mert a két regény hőse is az író, ha úgy tetszik, áttételesen, stilizáltan persze. Egy recenzió nyilván nem alkalmas arra, hogy fenti sokféleséget elemezze, felsorolja, ezért csak témákat ragadok ki ebből a sokféleségből, remélve, hogy aki nem olvasta a könyvet, kedvet kap hozzá.

Kertész Imre helye, helyzete a magyar irodalomban. A helye nyilvánvaló: a legnagyobbak között van. Helyzete sem korábban, sem manapság nem ennyire egyértelmű. Mindig is kívülállónak érezte magát, nem tartozott – nem is akart – semmilyen írói csoportosuláshoz, szövetséghez sem tartozni. „*A náciakat – tűnődik – túl kellett élni (mondja B., a Végső kocsmá első változatának főhőse). A bolsevizmus idején nem sok remény mutatkozott a túlélésre, a rendszer nem úgy nézett ki, mint amely véget ér... Nem volt nehéz – válaszolja, és tulajdonképpen nem a bátorságán, hanem csak az érzésén múltott. Egyszerűen nem tudott beilleszkedni a gondolatvilágába, nem tudott rászokni a nyelvére, képtelen volt berendezkedni arra, amit normális életnek neveznek: nem alapított családot, nem teremtett magának, úgymond, reális létalapot.(...) A szocializmusnak nevezett légyfögóban, ahol a konformista értelmiségiek vergődő lábcskáikkal fülíg beletapadtak a 'puba diktatúra' mézes gyantájába, senkinek sem okoztam gondot: rám bízta, hogyan rekesszem ki magam a közös pocsyából, amelyet társadalomnak neveztek.*” Ez a kívülállóság eredményezte azt, hogy néhány közeli íróbarátjának (így Esterházy Péter, Spiró György) elismerésén kívül alig keltett visszhangot az 1975-ben megjelent *Sorstalanság*. Be kell vallanom, hogy, szégyenszemre, könyvtáros létemre én magam is csak a Nobel-díj odaítélésekor szereztem róla tudomást. „*Észembe jut a csodálkozásom 1973-ban, amikor a regényt (a Sorstalanságot) befejeztem. Emlékszem, azt gondoltam, hogy ez a fiú, a nemességével, a szótlanásával, belső emelkedettségével az egész világot megnyeri majd. Csak bámultam, hogyan siklik ki a könyv a létező könyvek társaságából, hogyan hullik bele a semmibe...*” – írja Kertész. Tényleg kisiklott – legalábbis Magyarországon. A Nobel-díj természetesen sok mindent megváltoztatott, és az érdeklődő, elfogulatlan olvasók elolvashatták a szerző későbbi műveit is, és meggyőződhetnek nagyságáról.

Kertész Imre zsidósága. Auschwitzba történt elhurcolása természetesen egész életét meghatározta. Az az érzése, tapasztalata, hogy az antiszemitizmus Magyarországon is és a világban tovább él. Látja, felismeri, hogy Izrael bírálata ürügyén csak új nyelvet találtak a régi antiszemitizmusra. „*Azt hiszem, az európai zsidók öngyilkos hibát követnek el, amikor együ*

börögnek Izrael bírálata ürügyén a régi antiszemitizmusra új nyelvet találó európai értelmiségiekkel és főhivatalnokokkal, akik tegnap még ki akarták irtani őket – és ugyan miért változtatták volna meg mára a szándékaikat. Mindig szeretném megkérdezni ezeket az ájtatos, ostoba, önjeladó zsidókat, akikből hányásszerűen dőlnek az Izraelt gyalázó mondatok: 'Miért fáj ez neked, te marha? Itt élsz Svájcban vagy Franciaországban vagy Dániában, vagy akárhol, miért nem az ETA gyilkosságai fájnak neked, vagy az ír széparatisták gaztettei, vagy az újnácizmus rémületes uralomra jutása?'” És fél, természetesen, az iszlám terjeszkedésétől is. „Arról volna szó, ahogyan a muzulmánok elárasztják, s majd birtokukba veszik, magyarán elpusztítják Európát, ahogyan Európa mindezt kezeli, az öngyilkos liberalizmusról és az ostoba demokráciáról... Mindig ez a vége: a civilizáció eléri azt a túlnyészített állapotot, amikor többé már nemcsak hogy képtelen rá, de már nem is akarja megvédeni magát.” Láthatjuk napjainkban: ez Európa egyik legfőbb gondja, megold(hat)atlan kérdése.

A Nobel-díj. Odaitétele Magyarországon meglepetést keltett, és egyes érzelmeket váltott ki. Ezek egy része a már említett ismeretlenségből táplálkozott, másrészt kétségkívül ellenséges volt, s ez utóbbit Kertész Imre is érezte. „Noha barátaim, jóakaróim, szerettem sítb. szakadatlanul győzködnek, hogy a rengeteg gyalázkodást és gyalázatot – úgymond – nem kell komolyan vennem, hiszen az csak egy kétsébség, a jobboldali értelmiség gyámoltalan irigysége: én ezt nem hiszem, érzéseim, eszméletem nem lennének épek, ha nem érezném e szidalmokban a gyilkos faji gyűlöletet... A magyar náciak – akik közt számos zsidó akad – gyaláznak. Két hivatalos zsidó, egy Reich-Ranicki nevű lengyel-német, meg az Ausztriában lebzselő volt sztálinista Lendvai Pál kijelentette, hogy a Nobel-díjat nem nekem kellett volna megkapnom.” Szeretném hinni, hogy ez a gyűlölködés és értetlenség már a múlté, és a jó érzésű (és izlésű) emberek többsége örül Kertész Imre Nobel-díjának. Ő is örült, persze, és tapasztalhatta azt is, hogy „Sokan boldogok, díjazásomban valamiféle remény felcsillanását látják.” De voltak a díjnak az író számára hátrányos következményei is. Nevezetesen a vele járó sok elfoglaltság: eleget tenni a világ minden tájáról érkező meghívásoknak, fogadásoknak, amelyek elvették idejét az alkotómunkától. „Hiányzik a regényírás, hogy szinte belebetegszem.”

Kertész Imre viszonya Magyarországhoz, magyarságához. Közismertek Kertész Imrének azon megnyilatkozásai, amelyek Magyarországot, Budapestet negatív színben tüntetik fel. Évenként hol Berlinben, hol Budapesten élt. Mindezek a megállapítások ebben a könyvében is tetten érhetőek, és részben magyarázhatóak. A korábbiakban már volt szó arról, hogy taszították a Kádár-korszak hamis illúziói, az értelmiség megalkuvó behódolása, a Rákosi-korszak diktatúráját nem is említve. Zavarta Budapest elhanyagoltsága. A „világvárost építünk” korszakában valóban deprimáló érzést váltott ki a főváros elhanyagoltsága. De a lényeg mégis a szellemi különállósága: „A korrupció, a szellemi árulás, a spicliség, amely hol 'természetes', hol meg elítélendő, mindig a pillanatnyi vízállás szerint, mely vízállással én sohasem vagyok tisztában... Nem, a független gondolkodást és annak könyörtelen következményeit vállaló életvitelt itt sohasem bocsátják meg nekem. Ebben a tekintetben a zsidóságom szimbolikus járuléka csupán.” Berlinbe, a „meine Strasse, Meinecke Strasse”-ba érkezve felszabadultnak érzi magát, maga mögött tudhatja nemcsak Magyarországot, hanem egész Kelet-Európát. Berlint egyébként azért szereti, mert a legkevésbé német város, „mert jó a nemzetközi hangulat, mert mindenféle embert látni az utcákon, mert a 'klasszikus' Nyugat-Berlinben, itt, Charlottenburgban, ahol lakom, békesség van, az emberek húsvétkor újságot olvasnak a kávéházak teraszán, nyugalom, csend, s amikor fúj a szél, a tavasz és a szabadság illatát érzem.” És ehhez tartozott a viszonylagos jóléte, függetlensége. Ennek anyagi fedezetét részben külföldön megjelent könyveinek jogdíjai, ösztöndíjak és persze, a Nobel-díj jelentette. De azért a mérleg másik serpenyőjéről sem szabad megfeledkeznünk. A Nobel-díj átvételekor mondott beszédét azzal kezdi, hogy

örül, hogy ezt a beszédet anyanyelvén, magyarul mondhatja el. A *Trivialitások kertjében* egy helyütt azt írja: „Ez a bizonyos zsidó liberalizmus nem egyéb frusztrációnál (legalábbis Kelet-Európában), öntagadásnál, dogmatizmusnál (gyakran kommunizmusnál), gyávaságnál és – tulajdonképpen – igenis, nemzetrontrálásnál – bár, ha ezt én mondom, mást jelent, mint amikor a nyilasok mondják.” Vagy a *Nyílt titkokban*: „S hogy mennyire nem úgynevezett 'magyarellenes' érzelmekről van nálam szó – amit folyton szeretnének rám bizonyítani –, arra jó példa a minapi berlini Kékszakállú előadása, ahol az este végén, a német operaénekesnővel együtt énekeltük a színpalak mögött: 'Nem kell rózsza, nem kell napfény'...”. És ennek kapcsán szükségesnek tartom idézni Kertész Imrénének egy másik megnyilatkozását is, ami a *K. dossziéban* hangzik el. A kötet kérdezője, Hafner Zoltán megemlíti, hogy a *Sorstalanság* hőse, Köves György hazatérve a buchenwaldi koncentrációs táborból egy újságíró kérdésére válaszolva, hogy mit érez újra itthon, azt feleli: „Gyűlöletet”. Erre Kertész válasza: „Ez a Sorstalanság egyik leginkább félreértett, vagy inkább mondanám: leginkább félremagyarázott mondata.” Akkor tegyük most helyére, javasolja Hafner, mire a válasz: „Ne tegyük. Az a jó, ha egy regénynek vannak olyan szavai, amelyek égő titkokként élnek tovább az olvasóban.” Kertész Imrénének sok ilyen szava, mondata van.

Betegsége, depressziója, öngyilkosság kísértete. A könyv által felölelt időszak nemcsak öregedésének, hanem egyre erőteljesebben jelentkező betegségének (Parkinson-kór) és gyakori depressziójának kora is. Gyakran foglalkozik az öngyilkosság lehetőségének gondolatával. Két kedves írója, az ukrajnai lengyel Tadeusz Borowski és az osztrák Jean Amery (Hanns Chaim Mayer) is megírták Auschwitzot, és később öngyilkosok lettek. „Mindennap a halálra gondolok. A halálra mindennap gondolok. Mindennap gondolok a halálra.” De azért néha azt is bevallja, hogy szeret élni, és ami a legfontosabb: van még megírni valója. „Nem élbetek írói tervek nélkül.” Sőt, az sem mindegy neki, hogy mit hagy az utódokra: „hogy ez az első hangzásra egyszerűnek tűnő kérdés, nevezetesen, hogy neki, aki akkor már nem lesz, nem mindegy-e, hogy mit hagy az utódokra, (...) márpedig ez a Sonderberg – azaz ő maga – azt a határozott választ adja, hogy nem, nem mindegy”. De bevallja azt is, hogy „még mindig nem tud úrrá lenni cinikus életszeretén, vonakodik egyszerű és gyakorlatias kérdésnek tekinteni saját elmúlását.”

A végső kocma második nekirugaszkodásának központi témája a bibliai Szodoma városából ismert Lót története: mi volt a többiek vétsége, hogyan lehetett egy valaki ártatlan: micsoda magányt és szorongást érezhetett, de az is felmerülhet, hogy ki az ártatlan és ki a bűnös. Az éppen fennálló világ szemében épp Lót számít kétes egzisztenciának. Helyzete a mi korunk disszidens értelmiségijének helyzetéhez hasonlítható. Hogyan tud Lót történetének megírásával a főhős, Sonderberg megbirkózni, akit megérint a halál közelsége.

A könyv utolsó része, a mindössze féloldalmi *Exit* a következő mondattal kezdődik: „Jó izlésű ember az én koromban már nem él”; és így fejeződik be: „Minden sikerült, amire az életben törekedtem, s e sikerek beteljesülése most megmutatja, hogy a saját elpusztításomra törekedtem. Mindig volt egy titkos életem, s mindig az volt az igazi.”

Kertész Imre a könyv elején köszönetet mond Hafner Zoltánnak, akinek buzdítása, segítsége és szakmai támogatása nélkül ez nem jöhetett volna létre. Úgy vélem, mi olvasók is csatlakozhatunk a köszönethez.

(Kertész Imre: *A végső kocma.* (Szerkesztette és a szöveget gondozta Hafner Zoltán.) Budapest, Magvető K. 2014. 395 p.)

Poprády Géza